

El llarg inici de segle de Sadurní Ximénez (1900-1922)

[Sadurní Ximénez's long start of the century (1900-1922)]

MARC MENDOZA
Universitat de Lleida

Resum: La prolífica activitat en diversos àmbits de Sadurní Ximénez no es va aturar amb l'arribada del nou segle. Després d'uns primers anys relativament assentat al nord d'Àfrica, aquest rodamon menorquí deixà aquesta estabilitat per tornar a voltar per l'Europa i el Mediterrani orientals. Home de mil projectes, durant aquests anys edità nombrosos diaris i revistes, col·laborà com a reporter per múltiples mitjans durant les Guerres dels Balcans i la Gran Guerra, i es va veure involucrat en diferents escàndols que li van valer diverses estades a la presó. Quan tornà a casa, tampoc trobà la tan anhelada tranquil·litat i, de nou, fou particip d'alguns afers obscurs que involucraren les més altes autoritats del país.

Paraules clau: Sadurní Ximénez, reporterisme, nord d'Àfrica, Mediterrani oriental, Europa de l'Est

Abstract: Sadurní Ximénez's prolific activities in different fields did not stop with the coming of the new century. After some years of relative stability in North Africa, this Minorcan globetrotter left that steadiness to start wandering again through Eastern Europe and the Eastern Mediterranean. He was a man involved in many projects and, throughout those years, he edited several newspapers and journals, collaborated as a reporter for different media during the Balkan Wars and the Great War, and was implicated in some scandals, which ended up with him in prison several times. When he returned home, he did not find a much-wished tranquillity and, once more, he took part in some obscure affairs, which involved the country's highest authorities.

Keywords: Sadurní Ximénez, reporterism, North Africa, Eastern Mediterranean, Eastern Europe

La vida del menorquí Sadurní Ximénez (1853-1933) es desenvolupà en múltiples escenaris i no sempre és senzill resseguir els seus passos. Tenim diversos períodes "obscurs" i, precisament, aquest article s'inicia just després d'una de les seves "desaparicions". L'any 1899 Sadurní Ximénez era ja un home de món, bregat tant en les arts periodístiques com en les científiques, però també intentant influir en les esferes polítiques i econòmiques (Mendoza 2021). Després d'intentar

involucrar-se activament en el Desastre del 98, el maig de 1899 escrivia tres cartes a Maria de les Neus de Bragança des de Venècia (Mendoza 2021: 284-286) i aquesta és l'última informació sobre el seu parador fins dos anys més tard. Aleshores, emergiria de nou i, com era costum, no ho feu de manera discreta.

1900-1908: Tornada a l'africanisme

Una carta de Léon Dubochet al diari francès *Le Siècle* (19/09/1902: 1) descrivia la seva trobada amb un misteriós Ximénès (no indicava el seu nom) i la seva jove esposa russa a les illes Chafarinas. En aquesta missiva, escrita a Kiss el 9 de setembre, es donava a entendre que haurien arribat des de Sibèria,¹ si bé, quan la notícia arribi als mitjans espanyols, alguns aclariran que la parella hauria estat a la península Ibèrica i el nord d'Àfrica, com a mínim, des de mitjan 1901.² Segons explicà Dubochet, Ximénez deia haver obtingut la concessió real de l'illa del Rei per a construir un port militar i comercial amb tots els equipaments necessaris inclosos.³ Es preava, a més, de comptar en la seva empresa amb el suport del ministre de la Guerra, el també balear Valerià Weyler i Nicolau,⁴ qui donaria impuls a aquests plans substituïnt al governador de les illes, Pablo Artal i Abad,

¹ Dubochet també indicava que els dos havien viatjat per mig món: Àfrica Central, l'Índia, Xina, Pèrsia, el Japó... Això no implica necessàriament que fessin aquests viatges junts. Natalia, donats els destins del seu pare, podria estar ben familiaritzada amb l'Extrem Orient. De fet, es presentava a Nikolay Turbin com l'enginyer darrere de la modernització de Port Arthur. Turbin va ser a la regió d'Amur entre març de 1896 i juny de 1898. Va ser precisament en aquests anys quan Rússia va passar a controlar Port Arthur. Certament, entre la regió d'Amur i el lloc disten 1.500 quilòmetres en línia recta, una distància significativa, però no tan gran en termes relatius, donada la vasta extensió de l'Imperi Rus. Per tant, la seva presència allí no seria del tot descartable. Així i tot, és probable que s'exagerés el paper que va poder arribar a exercir Nikolay a Port Arthur. Sobre la carrera militar de Nikolay Turbin, vegeu <http://regiment.ru/bio/t/136.htm> [accedit a 09/11/2020]. D'altra banda, Sadurní Ximénez el 1902 afirmava haver visitat l'Extrem Orient, vegeu Vilar 2006: 221.

² Segons aquestes informacions, hauria arribat l'any anterior primer a les Balears i després hauria saltat a la Península. Allà el tenim localitzat a Tarifa, almenys, entre octubre de 1901 i juny/juliol de 1902. En aquest municipi hauria escrit per a l'anglòfob *El Centinela del Estrecho de Gibraltar*. També hauria col·laborat amb *La Dépêche coloniale*. Llavors, s'hauria desplaçat a Melilla i, després de passar per Kiss, hauria recalat finalment a les Chafarinas, a mitjan agost de 1902 (*Heraldo de Madrid* 29/09/1902: 3; la data d'arribada a les illes està confirmada també per la carta publicada a *Le Siècle*).

³ Aquest real decret tindria data, segons Ximénez, del 5 d'agost. No hem pogut trobar cap esment ni en els diaris ni a *La Gaceta de Madrid*. Sobre l'assumpte, vegeu també García-Reyes 2022: 31-32.

⁴ Sadurní Ximénez hauria accentuat aquest origen comú i l'hauria fet menorquí i maonès en la seva conversa amb Dubochet. A banda d'això, si que sembla que va contactar per carta amb Weyler a finals d'agost de 1922, vegeu Vilar 2006: 213. El ministre també hauria estat informat pel comandant general de Melilla amb anterioritat, al juny. De tot això, també s'informà el Duc d'Almodóvar del Río, ministre d'Estat, qui, al seu torn, posà l'assumpte en coneixement a la família reial, vegeu Vilar 2006: 215. El Duc, no obstant això, sembla que ja hauria conegut del projecte del mateix Ximénez, segons aquest últim informava en la seva carta a Weyler. Pot trobar-se una transcripció d'aquests i altres documents relacionats a l'Apèndix Documental de Vilar 2006: 219-229.

pel jove i dinàmic capità d'artilleria Rafael Ripoll i Cabrera.⁵ La notícia de *Le Siècle* no trigà a saltar a la premsa espanyola i ràpidament es van demanar explicacions a les autoritats sobre la seva realitat després de les afirmacions del nostre personatge (*La Correspondencia de España* 20/09/1902: 1; *El Día* 20/09/1902: 1-2; *La Época* 20/09/1902: 1; *El País* 20/09/1902: 1; *La Publicidad* 21/09/1902: 1; *La Dinastía* 23/09/1902: 1),⁶ i més quan hi havia dubtes sobre si estaria actuant en favor d'una potència estrangera.⁷ Weyler hagué d'aclarir que Sadurní Ximénez no estava en missió oficial a les Chafarinas i que únicament havia demanat autorització al govern per a instal·lar una indústria allí, amb les instal·lacions adjacents requerides (*El Día* 20/09/1902: 3; *La Época* 20/09/1902: 3; *Heraldo de Madrid* 20/09/1902: 2; *El Correo Español* 20/09/1902: 2; *La Cruz* 21/09/1902: 3).⁸

A principis d'octubre, Ximénez tornaria a la Península (*El Imparcial* 04/10/1902: 3), segons ell, després de catorze anys d'absència.⁹ Allà aclarí que el seu propòsit havia estat únicament la instal·lació d'un dipòsit de carbó i altres

⁵ Cert o no, Artal va ser destinat poc després al castell de Santa Catalina a Cadis: *El Cantábrico* 01/10/1902: 3; *Lo Somatenet* 02/10/1902: 3.

⁶ En aquestes notícies ja s'identificava al misteriós Ximénès amb Sadurní Ximénez. La seva reparició també va suscitar l'elaboració d'alguns perfils biogràfics per a donar a conèixer els antecedents del nostre home, vegeu *La Correspondencia de España* 12/10/1902: 5; *La Ilustración española y americana* 15/11/1902: 290-291.

⁷ A les cartes anteriors (vegeu n. 4), sembla que els dubtes de les autoritats no eren sobre la seva lleialtat envers Espanya, sinó sobre la seva liquiditat per a fer front al cost del projecte. No obstant això, fins i tot a Anglaterra va haver-hi qui dubtà sobre el veritable beneficiari de l'operació (en aquest cas, Rússia): *La Correspondencia militar* 05/12/1902: 2; cf. Esquembrí Hinojo 2013: 11-12. No eren pas noves les suspicàcies britàniques. Uns anys abans a Aden, ja l'haurien considerat un possible espia rus. Tampoc hauria ajudat que, en aquells dies, es vanagloriés afirmant que Rússia l'hauria proposat com a regent de Creta en l'època dels disturbis (*La Correspondencia de España* 12/10/1902: 5).

⁸ Altres membres del govern, com l'esmentat Duc d'Almodóvar o Segismundo Moret (Governació), també respongueren a la premsa negant la cessió de l'illot: *La Época* 24/09/1902: 2; *El Liberal* 26/09/1902: 3. Si la instància al ministeri de la Guerra publicada per *La Época* (30/09/1902: 1) es l'autèntica, es confirmaria novament que no es va requerir mai la cessió completa de l'illa: "D. Saturnino Jiménez Escrich [sic], natural de Mahón (Balears) y vecino en esta plaza, ante V. E. respetuosamente expone: Que deseando autorización para establecer en la isla de Rey (Chafarinas) un depósito de carbón mineral, un taller para reparación de pequeñas embarcaciones y una estación meteorológica, el que suscribe hará todas las obras que sean necesarias al objeto, sin solicitar apoyo alguno del Gobierno para ellas. Estos establecimientos serán esencialmente españoles; no se utilizarán, en lo posible, más que los materiales de origen español, y no serán admitidos en el personal más que súbditos españoles. No se pide ninguna franquicia ni privilegio especial, fuera de lo que constituye el régimen en vigor de las posesiones españolas del Norte de África". A la carta remesa a Weyler (vegeu n. 4) detallà que els seus plans implicaven instal·lar "una estación naval, con su depósito de carbón, su semáforo, su astillero, su almacén de víveres y repuestos, su observatorio meteorológico".

⁹ Una cosa aparentment certa si no fos per aquells informes que el situaven en territori espanyol un any abans, vegeu n. 2.

petites estructures, que el permís no li havia estat concedit encara i que tot l'assumpte s'havia magnificat (*El Bien Público* 04/10/1902: 1; *La Época* 08/10/1902: 3; cf. *Heraldo de Madrid* 20/09/1902: 2; vegeu també Ximénez 1903). Segons algunes informacions, Sadurní Ximénez s'hauria arribat a entrevistar en persona a Madrid amb Weyler (*El Cantábrico* 04/10/1902: 3) i, finalment, se li hauria concedit el permís per a construir el dipòsit mitjançant una reial ordre amb data 27 d'octubre (Ximénez 1903: 134; Pastor Garrigues 2006: 1202-1203; *La Publicidad* 13/11/1902: 2; *El Cantábrico* 13/11/1902: 3; *La Cruz* 14/11/1902: 3; *El Liberal* 18/11/1902: 2, 21/11/1902: 1-2; *El Guadalete* 27/11/1902: 1).¹⁰ No sabem si Ximénez hauria volgut vanar-se més del compte davant del reporter francès o aquest el va malinterpretar.¹¹ En tot cas, de nou, les Chafarinas i Sadurní Ximénez havien tornat a estar al centre de la polèmica després de l'escàndol sobre la hipotètica cessió de les illes a Alemanya (Mendoza 2021: 274).¹² Sense esperar aparentment a la resolució definitiva de l'afer,¹³ Ximénez viatjà de nou en direcció sud, de tornada a les Chafarinas.¹⁴ Així i tot, el projecte encara patiria algunes modificacions i retards al llarg de 1903, la qual cosa va requerir alguna anada i vinguda a Madrid (*El Telegrama del Rif* 07/02/1903: 2).¹⁵ Davant la falta d'avenços significatius, Ximénez emprà bona part del temps a guanyar-se els suports oficials necessaris al nord d'Àfrica (Vilar 2006: 216-218). Amb tot, el projecte de Ximénez mai es va finalitzar i encara

¹⁰ En aquestes notícies ja s'anunciava la seva futura intenció de formar un sindicat espanyol per al Nord d'Àfrica (*infra*).

¹¹ A l'entrevista apareguda a *El Bien Público* (04/10/1902: 1), Ximénez negà que expliqués res sobre els seus plans al corresponsal francès. Vegeu també el telegrama que envià el 29 de setembre (Vilar 2006: 223).

¹² A *El Día* (06/10/1902: 1) s'incloué un article que hauria escrit uns anys abans sobre les Chafarinas sota el pseudònim de Gil Pérez. No ha estat possible trobar el text original, ni altres textos amb aquest àlies, per la qual cosa no podem datar amb major precisió el moment d'aquesta primera publicació.

¹³ Segons un telegrama, Ximénez va abandonar Madrid el 21 d'octubre, per tant, uns dies abans de la promulgació de la reial ordre, vegeu Vilar 2006: 223.

¹⁴ Gràcies als articles que va remetre, bàsicament, a *La Correspondencia de España* (01/11/1902: 1; 09/11/1902: 1; 18/11/1902: 1; 01/12/1902: 2) sabem que, abans d'arribar a les illes a finals de novembre, estigué a Màlaga i Melilla. També escrigué, posteriorment, algun article des de la propera Alcassaba de Saïdia (*La Correspondencia de España* 07/12/1902: 6; 21/12/1902: 6), abans de retornar novament a les Chafarinas (27/01/1903: 1-2; 29/01/1903: 3). Cal assenyalar que en aquests articles trobem el primer ús de la forma "Ximénez" per a signar-los per a la premsa espanyola (anteriorment ja havia publicat amb aquesta variant, per exemple, el seu llibre en anglès de 1895, *Kurds and Armenians*). Sobre la reacció que van suscitar aquests articles, la majoria destinats a guanyar-se el favor de l'opinió pública, vegeu Vilar 2006: 216, 223-224.

¹⁵ Paral·lelament, també hauria presentat una instància per a construir un dipòsit de carbó, una mesquita i un hospital musulmà en la zona de Melilla (*La Publicidad* 13/01/1903: 2; *La Opinión* 16/01/1903: 1; *La Correspondencia Militar* 17/02/1903: 1; 04/04/1903: 1). Finalment, sembla que Nikolay Turbin hauria visitat a la parella al nord d'Àfrica (*La Correspondencia de España* 03/05/1903: 3; *El Guadalete* 06/05/1903: 2; *El Telegrama del Rif* 10/05/1903: 2).

haurien de passar uns quants anys més perquè es comencés a dotar a les Chafarinas amb instal·lacions apropiades (Esquembrí Hinojo 2013: 14-15).

Durant els següents anys el trobem establert, de manera més o menys permanent, al nord d'Àfrica, sent Tànger el seu lloc de residència habitual.¹⁶ Allí naixerien els seus dos fills, Natalia Francisca i Nicolás, el 1904 i el 1909, respectivament.¹⁷ Des d'allà s'erigí en una figura cabdal dins de l'africanisme espanyol, havent fundat un Sindicat Espanyol del Nord d'Àfrica ja al juliol de 1903 (*La Atalaya* 06/07/1903: 3; *El Cantábrico* 06/07/1903: 3; *La Correspondencia militar* 10/07/1903: 1; *El África* 11/07/1903: 1; Vilar 2006: 217, 229) i sent director del diari *África española*. No ens detindrem a detallar totes les seves activitats durant aquells anys, però val la pena destacar, tanmateix, un parell de fets de 1905. En aquest any tornà a aflorar la seva germanofília i se'l presentaria com una figura clau en el desembarcament que va fer el Kàiser a Tànger al març d'aquell any. També se li va atribuir la venda de terrenys de la seva propietat al mateix Guillem II a la costa sud-oest del Marroc (*Salt Lake Tribune* 27/04/1905: 4). D'altra banda, també va entrar en contacte per primera vegada amb Francesc Cambó, que va rebre referències del nostre home a través d'Eugeni d'Ors (*La Vanguardia* 25/03/1934: 9; *La Veu de Catalunya* 25/03/1934: 9; Pabón 1952: 442; Cambó 1981: 128). Cambó esdevindria uns anys més tard un company de viatges i mecenes de Ximénez (*infra*; Mendoza 2022a). D'altra banda, el 1906, també va acompanyar a la polifacètica Camille du Gast en el seu viatge pel nord d'Àfrica (*La Publicidad* 15/03/1906: 1; 03/04/1906: 1).¹⁸ El 1908, després de publicar diversos articles sobre la regió sota el pseudònim de "El Moghrebí" per al diari *El Mundo*,¹⁹ el nostre protagonista abandonaria finalment Tànger per tornar a actuar com a corresponsal per a aquest mateix diari a l'est d'Europa, refent les seves passes trenta anys després.²⁰

¹⁶ Pastor Petit (1988: 60) el situa en aquests anys com a agent secret rus a Turquia i l'Índia. No obstant això, tenim evidències suficients en la premsa per a corroborar la seva presència continuada al nord d'Àfrica. Com veurem, no és possible ubicar-lo en territori turc fins a 1909. Cf. Pabón 1952: 442; Pla 1969: 557

¹⁷ Sobre Nicolás, conservem la seva data de naixement en un llistat del Ministeri de Marina de 1928 (http://bibliotecavirtualdefensa.es/BVMDefensa/i18n/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=116761 [p. 5 n.º. 30]; accedit online a 11/11/2020). Sobre Natalia Francisca, només s'ha pogut trobar informació sobre la seva data de naixement en pàgines genealògiques (<https://www.geni.com/people/Natalie-Franisca-Xim%C3%A9nez-Turbin/6000000018287041700>; accedit online a 11/11/2020). Vegeu també García-Reyes 2022: 32.

¹⁸ Du Gast (1909) publicaria una breu crònica dels seus viatges pel nord d'Àfrica, si bé se centraria en la seva trobada amb el pretendent al tron marroquí Bou Hmara o El Rogui.

¹⁹ El primer que hem pogut documentar és de l'edició del dia 13 de febrer de 1908.

²⁰ És precisament en l'anunci de la seva partida cap a Europa oriental on es revela que ell era l'home darrere del pseudònim "El Moghrebí" (*El Mundo* 27/12/1908). D'altra banda, sembla que aquell any havia fundat un diari a Tànger (*Idhár Al-Hak*); vegeu Carreras i Verdagué 2022: 108.

1909-1913: Corresponsal i editor

Gràcies als articles enviats a *El Mundo* podem resseguir la seva ruta per Europa durant l'any 1909.²¹ Són articles que remetent a les seves col·laboracions amb *La Academia* durant la Guerra ruso-turca (Mendoza 2021: 265-272), prenent el pols de les convulses ciutats per les quals anava passant.²² Després de passar el mes de gener a Berlín (*El Mundo* 11/01/1909, 13/01/1909, 18/01/1909, 20/01/1909, 26/01/1909, 28/01/1909) i estar a principis de febrer a Viena (*El Mundo* 10/02/1909, 13/02/1909, 20/02/1909, 21/02/1909), prendria direcció sud, cap als Balcans. Estigué breument per Bòsnia (*El Mundo* 28/02/1909, 04/02/1909, 05/02/1909) i Hongria (*El Mundo* 23/02/1909), per romandre tot seguit gairebé un mes i mig a Belgrad (*El Mundo* 04/03/1909, 05/03/1909, 06/03/1909, 09/03/1909, 11/03/1909, 15/03/1909, 16/03/1909, 19/03/1909, 27/03/1909, 28/03/1909, 29/03/1909, 02/04/1909, 05/04/1909, 11/04/1909, 16/04/1909, 18/04/1909).²³ Els esdeveniments a Constantinoble, on el 13 d'abril Abdul Hamid II havia iniciat un contraatac per a recuperar el poder dels Joves Turcs, van propiciar que Ximénez es desplaçés en aquella direcció per a cobrir de prop els fets.²⁴

Al juliol, després d'un silenci de dos mesos, el nostre home tornà a enviar les seves cròniques a *El Mundo*, aquesta vegada des de Salònica (25/07/1909, 30/07/1909, 01/08/1909, 24/08/1909, 20/10/1909, 02/11/1909).²⁵ En aquesta ciutat, Sadurní Ximénez es retrobà amb la puixant comunitat sefardita²⁶ i sembla

²¹ Actualment, els números d'*El Mundo* només són accessibles a través dels microfilms de la Biblioteca Nacional d'Espanya. Per això, en els casos en què es van reproduir les cròniques en altres publicacions donarem també la referència d'aquestes últimes.

²² Adicionalment, trobem alguns articles centrats en el nord d'Àfrica després de la intervenció espanyola al Rif el juliol d'aquell any.

²³ L'article del 16 de març fou reproduït a l'*Heraldo de Tarragona* (18/03/1909: 1). De tots els articles, val la pena destacar l'escrit el 7 d'abril (*El Mundo* 16/04/1909), titulat "Barrio español de Belgrado", ja que Sadurní Ximénez abordava breument un vell interès seu: els sefardites. També pot llegir-se parcialment a *La Cataluña* 24/04/1909: 256, i a *La Voz de Menorca* 28/04/1909: 2. Seria, doncs, un avançament del renovat interès que observarem durant la seva estada a Salònica.

²⁴ Amb dates del 15 i el 21 d'abril, remeté articles des de Semendria (Smederevo) i Salònica, respectivament (*El Mundo* 22/04/1909, 29/04/1909). El 24 d'abril ja estava a San Stefano (Yeşilköy), on s'ubicava el quarter general de Mahmud Shevket Paixà, just quan es contraestava definitivament el cop (*El Mundo* 03/05/1909). Durant les següents setmanes enviaria diversos articles ja des de Constantinoble (*El Mundo* 04/05/1909, 05/05/1909, 07/05/1909, 11/05/1909, 09/05/1909, 13/05/1909, 19/05/1909).

²⁵ El del dia 25/07/1909 fou reproduït per *La Cataluña* 15/08/1909: 495-496, i ens indica que hauria estat, com a mínim, a Albània en aquell lapse de dos mesos. El del 24/08/1909 es pot trobar a *El Pueblo* (València) 26/08/1909: 1; *La Voz de Menorca* 02/09/1909: 1; *La Cataluña* 18/09/1909: 572-573. Alguns dels articles del conjunt se centren de nou en la situació d'Espanya al nord d'Àfrica.

²⁶ Segons *Journal de Salonique* 24/08/1909: 2, a la seva arribada ja hauria declarat que la seva intenció era estudiar la població jueva.

que es decidí a intentar dur a terme part dels plans esbossats tres dècades enrere, en els quals els sefardites exercien un paper crucial (*Mercurio* 03/11/1910: 2; cf. Mendoza 2021: 266, 270). Durant la seva estada va impulsar diferents iniciatives per a augmentar la presència espanyola a l'Orient mediterrani i estrènyer vincles amb la diàspora sefardita.²⁷ A Salònica va començar aviat a col·laborar amb la premsa local²⁸ i es va involucrar en els projectes d'impulsar un Museu Comercial Espanyol i una Escola Espanyola, per a la qual hauria fet venir a un professor des d'Espanya.²⁹ Tal com indica en una carta a Menéndez Pelayo, Ximénez va escriure per a *El Mundo* una sèrie d'articles titulats "La Judea española". Així doncs, la majoria de cròniques dels següents mesos se centraran a divulgar als lectors espanyols la societat sefardita de Salònica i a intentar promoure un major involucrament d'Espanya en el Mediterrani Oriental, insistint en l'impuls a la llengua espanyola, a les missions comercials o al nomenament de cònsols en ciutats clau com la mateixa Salònica (*El Mundo* 30/10/1909, 02/11/1909, 17/11/1909, 21/11/1909, 30/11/1909, 03/12/1909, 08/12/1909, 08/02/1910, 25/02/1910, 01/03/1910, 16/03/1910).³⁰ En l'esmentada carta a Menéndez Pelayo, també es detallen alguns dels projectes que pensava desenvolupar a Salònica per a estrènyer també els llaços entre la diàspora sefardita i la metròpoli espanyola. Així, a part del Museu i l'Escola, planejava una sèrie de conferències i lectures sobre Espanya, per a les quals demanava a l'erudit càntabre textos del segle XVI i XVII. També deia estar copiant textos cabalístics sabateus dels *dönmeh* que estarien escrits en castellà.

No obstant això, no trigà massa l'inquiet Sadurní Ximénez a abandonar Salònica. A mitjan març de 1910, el trobem a Grècia, enviant reportatges des de

²⁷ En el transcurs d'aquesta estada, el gener de 1910, el seu sogre, Nikolay Turbin, arribaria també a la ciutat (*Journal de Salonique* 18/01/1910: 5).

²⁸ *Journal de Salonique* 31/08/1909: 3 (en aquest cas adjuntant una carta de la seva germana Maria descrivint la Barcelona de la Setmana Tràgica), 09/09/1909: 2. Alguns dels articles els signaria amb el pseudònim Abd-er-Rahman (*Journal de Salonique* 25/11/1909: 2, 30/11/1909: 3, 02/12/1909: 2, 28/12/1909: 5).

²⁹ Carta a Menéndez Pelayo 15/11/1909 (Volumen 20 – Carta n.º. 496, disponible en <http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/carta-de-Sadurni-ximenez-a-marcelino-menendez-pelayo-15-nov-09-836439/html/>; accedit a 15/11/2020); *El Mundo* 17/11/1909, 21/11/1909; *Journal de Salonique* 18/01/1910: 5; *Mercurio* 03/11/1910: 2. En el segon dels articles a *El Mundo* explica l'existència del Museu Comercial i recull les declaracions del seu anònim gerent. En la carta a Menéndez Pelayo, Ximénez indicava que li havia estat oferta la presidència. Desconeixem l'organigrama de l'organització i, per tant, si l'anònim gerent no seria el mateix Sadurní Ximénez.

³⁰ Per l'article del 25 de febrer, vegeu *El Noticiero* (Càceres) 26/02/1910: 1. Al costat d'aquests reportatges, és destacable l'existència d'un text (20/11/1909) centrat en la situació espanyola al Rif, la qual cosa mostra que no havia deixat completament de costat el seu vessant africanista. Així mateix, Ximénez també va escriure una crònica sobre el novè congrés sionista celebrat a Hamburg, si bé cap detall permet afirmar que hi assistís personalment (*El Mundo* 13/02/1910).

Volos i Atenes, segurament en camí a la seva destinació final: Constantinoble.³¹ Quan a la primavera de 1910 va esclatar una revolta albanesa contra les polítiques dels Joves Turcs, alguns rumors el situaren a l'entorn de Guini Castrioti o el príncep Ghica,³² pretendents al tron d'Albània (*Journal de Salonique* 31/05/1910: 1).³³ No obstant això, totes les cròniques que va remetre a *El Mundo* tenien com a lloc d'origen la capital turca. Si bé va dedicar diversos articles a l'alçament albanès, res fa indicar que s'hagués mogut de Constantinoble durant els mesos següents a la seva arribada a finals de març (*El Mundo* 12/04/1910, 20/04/1910 (cf. *El Eco de Orihuela* 26/04/1910: 3), 29/04/1910, 11/05/1910, 21/05/1910; els tres últims sobre la situació a Albània).

D'aquestes dates, trobem una forassenyada idea atribuïda al nostre personatge: l'organització d'una corrida de toros a Constantinoble. Aquesta peculiar iniciativa va ser recollida per nombrosos mitjans espanyols i internacionals (amb detallada informació del projecte proporcionada pel mateix Sadurní Ximénez), amb diverses valoracions sobre la sensatesa del projecte, que s'acabaria duent a terme aquella mateixa primavera de 1910 (*Journal de Salonique* 02/06/1910: 1).³⁴ Resulta curiós, tanmateix, que cap dels seus propis reportatges per a *El Mundo* recollís els esforços que li atribuïen altres capçaleres. De fet, l'únic esment a la iniciativa de portar les corrides de toros a la capital turca en els seus escrits és precisament per a mostrar que la idea inicial no hauria estat seva. En un text publicat el 27 de maig a *El Mundo*, Sadurní Ximénez explicà que

³¹ El primer article d'*El Mundo* (22/03/1910), dedicat a l'avenir de Grècia, va ser enviat des de Volos amb data 16 de març. Posterior seria probablement l'article publicat en l'edició del 09/04/1910 i remès des d'Atenes, només indicant el mes de març com a data. Abans ja havia aparegut el dia 07/04/1910 a *El Mundo* una crònica des de Constantinoble enviada el 26 de març.

³² A *Journal de Salonique* 31/05/1910: 1, s'indica que un temps enrere havia publicat un article sobre aquest personatge a partir d'algunes informacions proporcionades per Sadurní Ximénez. Encara que no se l'esmenti, podria tractar-se de l'article aparegut en aquest diari el 28 d'abril de 1910 en primera pàgina.

³³ Sorpren el dur i poc dissimulat sarcasme que van utilitzar per a descriure a Ximénez, el seu antic col·laborador: "M. Sadurní Ximenez, publiciste espagnol, qui connaît le passé, le présent et l'avenir de tous les Etats, de tous les gens en vue, excepté de son pays et de sa personne. [...] Qui est cet homme mystérieux, ce Protée qui commit l'Albanie, le Yémen, le Riff, le Turkestan, les Indes, le Thibet, le Japon, la France, l'Italie, l'Angleterre, la Serbie, la Russie, etc, etc, comme sa poche ; qui parle un grand nombre de langues ; qui est au courant du nihilisme, de l'anarchisme, de la Maffia, de la Bande Noire, de la Main Noire ; qui a frayé avec tous les hafiés notoires, qui a approché Abdul Hamid, qui a même comme beau-père un général russe d'Etat Major en retraite, qui possède les secrets de tous les grands de la terre et jusqu'aux histoires d'alcôve des têtes couronnées?"

³⁴ Altra vegada, trobem un to un poc hostil i sarcàstic contra Ximénez: "[...] si difficiles qu'ils soient à dresser, les taureaux sont encore plus maniables que les hommes. Et M. Ximenez, qui a un grand fond de philosophie et une connaissance profonde des hommes, doit avoir raison de s'être tourné du côté des taureaux".

darrere del projecte es trobava un espanyol d'Esmirna, el senyor Kraemer.³⁵ En cap passatge de l'article s'intueix la involucració personal de Ximénez i ens detallava que l'exhibició tindria lloc en una cleda construïda en el Camp de Mart de Taksim amb capacitat per a 14.000 espectadors.³⁶ A més, per indicació de les autoritats turques, serien unes corregudes d'assaig, sense picadors ni mort de l'animal. Així, a partir del 29 de maig es van començar a celebrar aquestes corregudes, que, com a mínim aquell dia i el 5 de juny, van acabar sent presidides pel mateix Sadurní Ximénez (*La Turquie* 07/06/1910: 3).³⁷ En tot cas, el fet que es continuessin celebrant corregudes sense la presència constatada del nostre home podria confirmar que el seu rol en el projecte va ser accessori i honorífic, i que la iniciativa calgués atribuir-la-hi enterament a Kraemer.

Per a la resta de 1910, tenim menys informació sobre els seus passos. Per a juny només tenim un article seu a *El Mundo* (22/06/1910) escrit a Constantinoble, en el qual, entre altres afers, departeix sobre la presència alemanya al Marroc, un tema que ens retrotrau uns anys enrere. Al juliol seguia en aquella ciutat, on hauria xerrat amb un reporter (que signa com a King) del *Journal de Salonique* (21/07/1910: 1) en el local de l'Associació de Premsa Estrangera. Cal esperar fins al 29 de setembre per al seu següent escrit a les pàgines d'*El Mundo*. És un article en el qual no consta ni data ni localització, si bé es pot suposar que va ser redactat a Constantinoble perquè versa sobre la legació espanyola a Turquia. Just tres mesos més tard, el 29 de desembre, es publicaria l'últim dels reportatges de Ximénez per a *El Mundo* en aquell any 1910. El text, encara que escrit des de la capital turca, reprèn un dels seus temes fetitxes, això és, els sefardites de Salònica i el paper que ell mateix havia exercit en aquella ciutat per a expandir la influència espanyola. Així doncs, no sols s'identificava, de nou, com a patrocinador del Museu Comercial i l'Escola Espanyola (si bé reconeixia que no acabaven de prosperar tant com havia previst), sinó que a més considerava que la designació d'un nou cònsol responia a la necessitat expressada en les seves cròniques.

El parèntesi serà llarg i no és fins a maig de 1911 que tornem a trobar articles seus des de Constantinoble a les pàgines del diari *El Mundo*. El primer publicat, el dia 17 de maig, se centrava en la situació al nord d'Àfrica, especialment en el

³⁵ Vegeu també *La Correspondencia de España* 17/05/1910: 5-6, *Diario de Córdoba* 19/05/1910: 1 i *El pueblo de Alicante* 03/06/1910: 2, on el nostre home sembla eludir tota responsabilitat en la iniciativa i l'atribueix a una empresa catalana. En aquests articles es parla d'una plaça amb capacitat per a 10.000 espectadors i la voluntat d'expandir aquestes demostracions taurines a altres ciutats turques. Vegeu així mateix *La Turquie* 12/04/1910: 2, en què es parlava d'un empresari de Madrid; 28/05/1910: 2, on Kraemer & Co. apareix com l'encarregada de la construcció de la plaça de toros.

³⁶ Cal pensar que es refereix al barri d'Hebdomon. Vegeu les diferents informacions donades a *La Turquie* 12/04/1910: 2, 21/05/1910: 2, 25/05/1910: 2, 26/05/1910: 3, 27/05/1910: 3, 28/05/1910: 2, 3, 02/06/1910: 3, 03/06/1910: 3, 04/06/1910: 3...

³⁷ Segons la crònica apareguda en aquest últim número, sí que va haver-hi finalment picadors.

conflicte entre marroquins i francesos, i la posició d'Espanya a la regió. Uns dies més tard, el 25 d'aquell mes, apareixia un nou text seu, si bé la data de redacció és de març de 1911. En aquest article, Sadurní Ximénez informava del pas d'una expedició espanyola a Terra Santa, encapçalada per José María d'Urquijo, a bord del vaixell *Ile de France*. Un mes més tard, el 27 de juny, apareixeria un nou article seu sobre la política francesa al Marroc. En aquest article no consta data ni localització, si bé cal suposar que no s'hauria mogut de Constantinoble, on poc després es retrobaria amb un vell conegut.

A l'estiu de 1911, Sadurní Ximénez rebria a la ciutat turca a Francesc Cambó, el qual, com veïem, havia conegut sis anys enrere a Tànger. El prohoms català el va trobar immers en la política interna turca, dirigint un diari obertament hostil contra els Joves Turcs,³⁸ encara que va treure temps per a exercir de guia de Cambó per la ciutat, realçant l'element bizantí per sobre de l'otomà (Ximénez 1925: I; *La Vanguardia* 25/03/1934: 9; Cambó 1981: 192). La bel·ligerància del seu diari, batejat *La Bourse d'Orient*,³⁹ li acabaria costant un assalt amb agressió l'agost del 1911 (*El Mundo* 13/08/1911; *Le Figaro* 13/08/1911: 2 –la notícia aparegué a nombrosos diaris francesos; *La Époque* 13/08/1911: 1; *Mècheroutiette* 09/1911: 40; Cambó 1981: 193).⁴⁰ El detonant haurien estat uns articles ofensius contra el diplomàtic Munir Paixà. L'agressor hauria estat el fill d'aquest, militar de professió, Djemil Bei que, acompanyat del seu germà (o un amic), irrompé a la redacció, atacà i amenaçà amb un revòlver a Ximénez perquè publicés un escrit de rectificació. En sortir, l'atacant va ser aturat per la policia, que no el va detenir durant massa temps essent un oficial.⁴¹

³⁸ Cambó (1981: 2) va afirmar que el diari tenia el nom de *Le Courrier Européen*. Com veurem, sembla que aquesta no seria la capçalera dirigida per Ximénez. L'únic diari amb aquest nom que hem pogut trobar s'editava a París des de 1904; per tant, si realment va tenir alguna relació amb aquest periòdic, hauria estat com a col·laborador; cf. Limón Pons 2014: 147. L'hostilitat contra els Joves Turcs no resulta estranya donada la seva col·laboració prèvia i suposada amistat amb Abdul Hamid II, vegeu Hernández Mora 1950: 94; Pla 1969: 536-538.

³⁹ El diari s'hauria fundat, potser, a principis de juliol de 1911. *The Orient* (12/07/1911: 3-4) va citar un article del quart número del diari, que podria ser de publicació diària en ser qualificat de "daily". El text de *La Bourse d'Orient* havia aparegut sense signar, però no hi ha dubte que l'autor era Sadurní Ximénez. L'article és una repetició dels arguments que havia presentat ja el 1895 per a continuar assenyalant als metodistes nord-americans com els principals instigadors de l'anomenada "qüestió armènia". De fet, també treia a col·locació els fets de Sasun de 1894, dels quals va ser testimoni i que va negar davant la premsa europea; vegeu Mendoza 2021: 283-284. Finalment, també acusava els metodistes d'estar finançant la insurrecció a Albània, la qual cosa acabaria per confirmar que, malgrat els anteriors rumors, no hauria simpatitzat o fet costat a algun dels pretendents albanesos, vegeu nn. 32, 33.

⁴⁰ La notícia d'*El Mundo* recollia un telegrama del seu corresponçal francès René Leval juntament amb un perfil biogràfic de Sadurní Ximénez.

⁴¹ En un article posterior (*El Mundo* 15/03/1912), Ximénez afirmava que l'agressor fou condemnat a dos mesos d'arrest després de ser sotmès a un consell de guerra. Tanmateix, considerava poc probable que mai arribés a complir la pena.

El diari seria finalment clausurat per les autoritats el 5 d'octubre de 1911 (*The Orient* 11/10/1911: 6; 08/11/1911: 3; *L'Aurore* 12/10/1911: 2; *La Patrie* 1911: 326; *Mècheroutiette* 11/1911: 43).⁴² No obstant això, aquest no havia estat el primer diari creat pel nostre home a Constantinoble, ja que, amb anterioritat, hauria estat al capdavant de *Dépêche Ottomane*, que també hauria acabat tancat, probablement a finals del 1910 (*Journal de Salonique* 21/07/1910: 1 –on se'l vinculà també amb l'Associació de Premsa Estrangera; *Mècheroutiette* 01/1912: 35).⁴³ Malgrat l'afirmació de Cambó que Sadurní Ximénez hauria abandonat la ciutat poc després de l'agressió (*La Vanguardia* 25/03/1934: 9; Cambó 1981: 193), la seva absència, com a molt, s'hauria allargat fins a desembre de 1911, mes en què tornem a trobar articles seus des de Constantinoble a les pàgines d'*El Mundo*, que continuarien fins a la seva marxa a principis de març de 1912.⁴⁴

Paral·lelament, Sadurní Ximénez impulsà, el gener de 1912, la publicació d'una nova revista, *Archives Asiatiques*.⁴⁵ El primer número va sortir el 15 de gener i tenia la voluntat d'aparèixer quinzenalment, els dies 15 i 30 de cada mes, encara que aquesta freqüència aviat va acabar per veure's alterada, amb una aparició molt més irregular i amb alguns lliuraments dobles.⁴⁶ Finalment, després

⁴² En la segona notícia de *The Orient* se'l qualificava de "Spanish Jew" i es recordava la seva postura antiarmènia en el passat, vegeu n. 39.

⁴³ Sobre *Dépêche Ottomane*, hem trobat alguns anuncis en què es demanava personal (i també gossos): *La Turquie* 04/11/1910: 3; 17/11/1910: 3; 22/11/1910: 3; 07/12/1910: 3. Així mateix, passatges d'alguns dels seus articles foren reproduïts per altres diaris: *La Presse* 26/07/1910: 3; *Journal de Salonique* 07/08/1910: 2, 09/08/1910: 2, 11/08/1910: 3, 16/08/1910: 3, 18/08/1910: 1, 21/08/1910: 3, 06/09/1910: 3, 11/10/1910: 3, 06/11/1910: 3; *L'Univers* 19/08/1910: 3; *Le Progrès de la Côte-d'Or* 16/10/1910: 1; *Mècheroutiette* 10/1910: 56.

⁴⁴ El primer article, centrat en el conflicte entre turcs i italians en la Tripolitània, va ser publicat el 04/12/1911, sense ubicació ni data. La resta de reportatges sí que estan localitzats a Constantinoble: *El Mundo* 14/12/1911, 16/12/1911, 18/12/1911, 23/12/1911, 04/01/18912, 05/01/1912, 30/01/1912, 19/02/1912, 02/03/1912; *Diario de Barcelona* 26/12/1911: 18865-18867. Tots ells estan centrats en la difícil situació interna de la ciutat i de l'imperi.

⁴⁵ Per a una breu introducció a la revista, vegeu <https://islamansiklopedisi.org.tr/archives-asiatiques>; accedit a 18/11/2020. Gràcies al servei de préstec interbibliotecari de la UAB ens ha estat possible consultar tots els números. A la Biblioteca de Catalunya es conserven només els sis primers números. La secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans va informar de la recepció dels dos primers números en la sessió del 9 de febrer de 1912 (*Act. SC 0-0026, Sessió 30*). No és descartable que fora el mateix Ximénez el que enviés aquests números, tenint en compte que el secretari era Eugeni d'Ors, al qual podria haver conegut uns anys abans a Tànger (*supra*).

⁴⁶ De fet, només els quatre primers números aparegueren puntualment i en lliuraments individuals. En el fascicle amb els números 5 i 6 trobem a la contraportada una disculpa pel retard, segons es diu, per circumstàncies independents a la seva voluntat, prometent recuperar la regularitat en el número 8 (una cosa que, com hem dit, no va succeir). En el cas d'aquest primer lliurament doble, el motiu presumible del retard hauria estat la seva detenció de principis de març (*infra*). El preu inicial era de cinc piastres el número, mentre la subscripció anual era d'una lira turca dins l'Imperi i vint-i-cinc francs per a la resta de països. No obstant això, en el lliurament amb els números 9 i 10, el preu fou augmentat a set piastres i mitja per fascicle. També es van diferenciar les subscripcions dins de l'Estat otomà,

de catorze números, el dia 31 de juliol d'aquell mateix any va aparèixer l'últim número, encara que no constava cap indicació en el mateix que suggerís el final previst de la publicació.⁴⁷

Archives Asiatiques era una revista eclèctica, on l'únic comú denominador era Àsia. Els números reunien articles sobre història, economia, enginyeria, política, geologia⁴⁸ i religió, entre d'altres. Al final de cada número, hi havia seccions amb notícies breus d'actualitat ("*Courrier d'Asie*"), d'informacions pràctiques variades ("*Les affaires en Asie*") o de publicacions noves o útils sobre el continent ("*Bibliographie asiatique*"). Aquesta voluntat d'abastar el màxim de camps possibles es demostrava també a través del servei per a subscriptors "*Renseignements Asiatiques*". Es tractava d'un servei mitjançant el qual podien accedir a una sèrie d'informacions de diferent naturalesa (científiques, històriques i financeres) agrupades en dossiers,⁴⁹ a més d'oferir un servei d'assessoria o d'investigacions sota demanda.⁵⁰

Evidentment, resulta impossible detenir-se a analitzar detalladament els continguts de cada número ni tots els autors que van desfilar per les seves pàgines.⁵¹ Tot i això, val la pena destacar la sèrie d'articles que el mateix Sadurní Ximénez va publicar en la revista sota el títol "Au Pays du Diable. Excursion chez les Yézidis" (Ximénez 1912a, b, c). Aquests articles foren escrits a partir de les vivències del nostre home a la seva expedició del 1894 (Mendoza 2021: 281-284).⁵² El text presenta clarament l'estil característic de Ximénez, en què es

mantenint la quota d'una lira només a Constantinoble i fixant una quota de 120 piastres per als altres territoris. Bo i això, en el següent lliurament, el preu individual va tornar a pujar, aquesta vegada fins a les deu piastres.

⁴⁷ Al contrari, a la primera pàgina d'aquest lliurament, s'anunciava que la direcció de la revista havia emprès algunes mesures amb l'objectiu de mantenir la publicació i continuar oferint articles de qualitat.

⁴⁸ De fet, més enllà dels articles en concret, també va haver-hi una secció que va aparèixer de manera intermitent anomenada "*Revue Minière*".

⁴⁹ Segons l'exhaustiva llista redactada en la descripció, aquestes informacions podien ser d'utilitat a historiadors, arqueòlegs, geòlegs, comerciants, enginyers, agrònoms, arquitectes, cartògrafs, turistes, industrials, agricultors, contractistes d'obres públiques i societats mineres, immobiliàries, financeres i altres. En definitiva, com finalment conclouia, a qualsevol home de ciència o negocis interessat en assumptes asiàtics.

⁵⁰ La revista assegurava tenir corresponents i contactes a nombroses ciutats, com Bagdad, Beirut, Bombai, Kabul, Jerusalem, La Meca o Teheran, entre moltes altres. Per tant, es preaven de disposar d'una xarxa que virtualment cobria tot l'Orient Pròxim i Mitjà, l'Àsia Central i l'Índia.

⁵¹ Entre ells sembla haver-hi un autor amb origen en un territori de parla catalana, C. Prades, que va publicar un article en francès sobre els catalans i els aragonesos a l'Anatòlia del segle XIV en el fascicle 9-10 (336-340). D'altra banda, en el següent lliurament es va republicar un article de Gobineau, extret d'un capítol de *Trois Ans en Asie* (1859), sota el títol "Résultats probables des rapports entre l'Europe et l'Asie".

⁵² D'altra banda, a l'article del primer número (Ximénez 1912a: 19), es criticava la severitat de Feriq Paixà, que va imposar la conversió a l'islam als iazidites i va cometre múltiples massacres, violacions

barregen el relat de viatges, observacions polítiques i digressions erudites.⁵³ Continuador d'aquest trio de relats, trobem en el lliurament 5-6 de la revista un article exposant les seves vivències a la Mesopotàmia septentrional (Ximénez 1912d).⁵⁴

El març de 1912, la seva situació a Constantinoble es feu ja insostenible.⁵⁵ Un article escrit al febrer i publicat el 2 de març a *El Mundo* fou pràcticament profètic, ja que versava sobre la llibertat de premsa a Turquia. Pocs dies després, el mateix Ximénez patiria un intent de detenció per part de les autoritats locals. Segons explicà a dos articles a *El Mundo* (15/03/1912, 18/03/1912; cf. *El Globo* 09/03/1912: 2; *ABC* 09/03/1912: 12), malgrat que havia abandonat tota involucració política i la seva plena atenció estava dedicada a *Archives Asiatiques*, el diari *Le Jeune Turc*,⁵⁶ afí al govern, havia anunciat la seva pròxima detenció ja

i saquejos. Feriq Paixà és el nom amb el qual es coneix en la memòria col·lectiva iazidita al tinent general otomà Omar Wehbi Paixà. Atès que els actes d'aquest personatge tingueren lloc el 1892, la crítica de Ximénez tenia molt més sentit el 1894, quan encara eren bastant recents. Sobre Omar Wehbi Paixà i els iazidites, vegeu Guest 1993: 134-142 (on es descriu també el viatge de Ximénez a les dues últimes pàgines); Fuccaro 1999: 34-35; Allison 2001: 87-101. Aquest context és específicament assenyalat al seu article "Le Mésopotamie du Nord. Notes de voyage par S. Ximénez", publicat al número 5-6 (Ximénez 1912d: 212-220), en què es diu que el viatge s'havia realitzat amb l'antic règim (Ximénez 1912d: 220 n. 1).

⁵³ Per exemple, comparava la frugalitat dels habitants del moment de la zona de Nínive amb els de l'Antiguitat, assenyalant que aquesta austeritat alimentària estava "lluny de les àgapes assiri-cosmopolites del palau de Senaquerib" (Ximénez 1912a: 20). No obstant això, en la seva vida quotidiana es preservava l'essència d'aquests majestuosos avantpassats, atès que es valien de la mateixa aigua, la mateixa argila, el mateix pa i els mateixos fruits que aquests. En el segon article de la trilogia, Ximénez es dedicà a descriure la doctrina religiosa dels iazidites. Avançava algunes teories interpretatives al voltant d'aquesta, com que la figura del Xeic Adi (venerat com un sant pels iazidites) estava inspirada en Sant Tadeu, primer patriarca de Caldea, o que Melek Taus, figura central del panteó iazidita en forma de paó, era una degeneració del mite grec d'Argos Panoptes. Al seu torn, assenyalà que tot plegat derivava d'una llegenda original índia. Aquest últim aspecte ens connecta amb la teoria de Ximénez al voltant de la ruta dels pobles aris, on ja havia fet servir algunes llegendes, com la del Diluvi, per a traçar el seu camí cap a l'oest des de Àsia Central i l'Índia; vegeu Mendoza 2021: 276-281.

⁵⁴ En aquest text una brevíssima observació de tipus històric, en assenyalant que els jueus que va trobar-se a Nísibis estaven en aquell indret des de la deportació soferta a mans dels assiris després de la batalla de Samària (Ximénez 1912d: 216).

⁵⁵ Entremig dels fets que estem descrivint, sembla que hauria dedicat també esforços a enfortir els vincles entre les comunitats sefardites i la seva metròpolis espanyola. A més dels contactes ben coneguts amb la comunitat de Salònica, també hauria provat d'acostar-se a la de Sofia: *ABC* 05/03/1912: 7; *Correspondance d'Orient* 15/03/1912: 276. Segons aquesta notícia, els seus intents d'involucrar a les autoritats espanyoles i als poders econòmics en l'establiment de vincles amb els jueus sefardites haurien començat a tenir un cert èxit, amb l'enviament d'un representant del govern espanyol i la campanya mercantil iniciada per industrials catalans i bascos. En aquests plans hauria unit esforços amb Àngel Pulido (1852-1932), cèlebre filosefardita.

⁵⁶ Hem estat cercant exemplars d'aquesta publicació per a contrastar la informació, però no ens ha estat possible trobar els números de març de 1912.

el dia 6 de març (cf. *Mècheroutiette* 01/1912: 35, que parla d'1 de març).⁵⁷ L'endemà, quan passejava al costat del representant espanyol a Constantinoble, el marquès de Prat de Nantouillet,⁵⁸ va ser abordat per dos policies, que li van demanar que els acompanyés. Ximénez es va negar i, després de l'arribada d'altres agents turcs, es va originar una batussa. La posterior intermediació de l'esmentat ministre d'Espanya facilità que Ximénez no arribés a ser oficialment detingut i també va poder demanar explicacions a les autoritats turques. Després d'aquestes indagacions es va saber que les ordres procedien del Comitè Unió i Progrés, és a dir, els Joves Turcs. Després d'assabentar-se per un amic que la seva casa estava presumptament sota vigilància d'espies de l'esmentat Comitè i pensant que aquest havia decretat la seva mort, Ximénez va decidir abandonar immediatament el país.⁵⁹ Així, pujà al vaixell rus *Nicolau II* al port de Constantinoble, el qual, després de fer escala a Esmirna, arribà a Atenes, on el nostre home fixaria la seva residència.⁶⁰

Establert a Atenes, intentà tirar endavant *Archives Asiaticques* i, de fet, va aprofitar la seva estada a la capital grega per a donar una àmplia cobertura al XVI Congrés Internacional d'Orientalistes celebrat a Atenes entre el 6 i el 14 d'abril de 1912.⁶¹ En el següent lliurament (números 7-8) es va dedicar un gran espai a transcriure alguns dels discursos i presentacions més destacats d'aquest

⁵⁷ Aquesta publicació vinculada al Partit Radical Otomà és problemàtica. La data de publicació és de gener de 1912, però presenta a Ximénez com el director d'*Archives Asiaticques* i que, amb sort, acaba de publicar els seus primers números. De la mateixa manera, els fets relatats són massa semblants als coneguts per març de 1912 com per pensar que s'havien repetit amb tal precisió en les mateixes dates durant anys diferents. De fet, malgrat que al repositori Gallica apareix com un únic volum, la numeració es reinicia en múltiples ocasions. En el cas de la notícia aquí referida, aquesta apareix en el quart "bloc", per tant, podria correspondre al mes d'abril si la publicació va ser mensual, com altres anys.

⁵⁸ Pedro de Prat y Soutzo (1892-1969) començà la seva carrera diplomàtica precisament al mes de gener de 1912 com a agregat a Constantinoble.

⁵⁹ Tot i que altres consideraren que se l'havia expulsat del país: *The Orient* 06/03/1912: 4 (que el qualifica novament d'"*Spanish Jew*"). Segons esmenta Ximénez en el text publicat el 15/03/1912 a *El Mundo*, durant l'altercat amb els guàrdies, un d'ells va cridar: "Espanya, terra de jueus!". En el segon dels seus articles Ximénez també va voler deixar clar que no s'havia decretat la seva expulsió. La seva tornada aparentment sense problemes uns mesos més tard confirmaria aquest punt (*infra*).

⁶⁰ A més dels comentats escrits explicant la seva detenció, des d'Atenes escriuria dos articles més relatant el seu viatge a bord del *Nicolau II* publicats a *El Mundo* 21/03/1912, 24/03/1912. Dos articles posteriors, que van aparèixer en els números del diari dels dies 29/03/1912 i 05/04/1912, contraposaven la llibertat grega a l'opressió turca, tema que reprendria en un article del 30/04/1912. En un altre text, publicat el dia 11/04/1912, Ximénez portava l'aigua al seu molí i mostrava la seva detenció com una mostra de la feblesa diplomàtica espanyola a Orient, insistint en la necessitat d'establir legacions i ambaixades fortes en les principals ciutats de la regió.

⁶¹ En el fascicle amb els números 5 i 6 s'incloua informació àmplia sobre el programa, els participants i les activitats (241-244). En la contraportada del mateix ja s'avançava que el següent número estaria pràcticament dedicat en exclusiva al Congrés.

encontre.⁶² No obstant això, és possible que alguna d'aquestes transcripcions no fos del tot precisa, ja que l'expert en sànscrit Berthold Delbrück va haver de desmentir algunes de les informacions publicades pel corresponsal d'*Archives Asiatiques* assistent al congrés (*Archives Asiatiques* 9-10: 365-367).⁶³ En cap moment s'identificava a aquest corresponsal en els articles de la revista, però segurament hauria estat el mateix Sadurní Ximénez, que sabem que va assistir al Congrés (acompanyat del seu sogre, Nikolay Turbin) i ho feu acreditat com a director d'*Archives Asiatiques* (*Actes* 1912: 223-224). També escrigué un parell d'articles sobre el Congrés per a *El Mundo* (26/04/1912, 28/04/1912; cf. *La Veu de Catalunya* 03/05/1912: 1; *El Poble Català* 04/05/1912: 1). En ells es lamentà especialment de l'absència de representants espanyols (a part d'ell) en tan prestigiosa trobada i destacava especialment la figura d'Antoni Rubió i Lluch, que per a ell res tenia a envejar a altres grans orientalistes de renom internacional.⁶⁴

Durant els següents mesos, Sadurní Ximénez va remetre de manera regular reportatges a *El Mundo* des d'Atenes. La temàtica de les peces fou variada, combinant articles de naturalesa històrica⁶⁵ amb d'altres sobre esdeveniments contemporanis, sobretot de política turca,⁶⁶ la Guerra Italo-turca (*El Mundo* 16/05/1912, 26/05/1912 (cf. *Diario de Tenerife* 14/06/1912: 2), 05/07/1912) i el problema de Creta (*El Mundo* 03/06/1912, 15/06/1912), entre d'altres. A més, trobem temes recurrents del seu repertori, com la seva croada particular per intensificar la presència espanyola a l'Orient mediterrani (*El Mundo* 01/06/1912,

⁶² Hi ha alguna transcripció puntual d'algunes altres presentacions al següent fascicle (número 9-10).

⁶³ Un anònim lector envià una carta assenyalant els errors, incloent-hi, al seu torn, unes missives intercanviades pel mateix Delbrück i el representant otomà en el Congrés, Ahmed Hikmet Bei. Indicava, al seu torn, que l'error observat en la informació del corresponsal s'assemblava al que també havia comès un reporter del *Messenger d'Athènes*.

⁶⁴ Antoni Rubió i Lluch (1856-1937), primer president de l'Institut d'Estudis Catalans, fou un historiador i home de lletres amb una forta vinculació amb Grècia. A més de ser un gran estudiós de la dominació catalana d'aquell país, també va ser el seu cònsol general a Espanya durant dues dècades. Gairebé quinze anys més tard trobem evidències d'una certa relació entre Ximénez i Rubió i Lluch; vegeu Mendoza 2022b: 103, 106-107, 111, 113.

⁶⁵ *El Mundo* 06/05/1912 (sobre Gal·lípoli, comparant el present amb la crònica de Muntaner i altres fets històrics), 24/06/1912 (sobre el marbre de les estàtues i monuments atenesos), 13/07/1912 (sobre Ícar, Dèdal i els aviadors actuals), 31/07/1912 (d'un aeroplà anomenat *Dèdal* i les reminiscències clàssiques), 06/08/1912 (evocacions clàssiques en un passeig nocturn per l'Acropoli) i 12/08/1912 (sobre el naixement de la democràcia a l'Atenes clàssica).

⁶⁶ *El Mundo* 12/05/1912 (sobre la situació econòmica a Constantinoble), 05/06/1912 (sobre el baró Marschall, ambaixador alemany en la capital turca), 07/06/1912 (sobre l'odi turc vers Espanya), 15/07/1912 (sobre el parlament turc), 26/07/1912 (sobre Mahmud Chevket Paixà), 30/07/1912, 09/08/1912 (totes dues sobre els problemes polítics turcs).

18/06/1912).⁶⁷ A la capital grega s'hauria retrobat a l'estiu amb Francesc Cambó. De nou, Ximénez va fer de guia de Cambó no sols per Atenes, sinó per la resta de l'Àtica i la Beòcia (Ximénez 1925: I).⁶⁸ Segons va indicar anys més tard Cambó, Ximénez continuaria dirigint en la seva nova residència una revista, si bé no és clar que efectivament sigui *Archives Asiatiques*, ja que assenyala que estava escrita també en grec a més d'en francès (*La Vanguardia* 25/03/1934: 9; cf. *La Veu de Catalunya* 25/03/1934: 9). Atesa la distància temporal, és possible que Cambó confongués alguns detalls en indicar la llengua de la publicació. En tot cas, la revista impulsada per Sadurní Ximénez no va durar gaire més i, com assenyalàvem, després del lliurament amb els números 13 i 14, a la fi de juliol de 1912, *Archives Asiatiques*, va deixar de publicar-se sense cap més explicació.

És bastant possible que la causa última fos el retorn de Ximénez a Constantinoble. La caòtica situació dins del moribund imperi impulsà al nostre home a tornar a la capital otomana per a relatar de prop els esdeveniments, tal com expressava en el seu article publicat el 18 d'agost a *El Mundo*, l'últim des d'Atenes.⁶⁹ Així doncs, durant les següents setmanes el nostre home va enviar múltiples escrits al diari informant de la caòtica situació tant dins com fora de les fronteres de l'Imperi, que presagiaven la imminent guerra que assoliria els Balcans (*El Mundo* 26/08/1912, 09/09/1912, 11/09/1912, 16/09/1912, 21/09/1912).⁷⁰ Quan el seu esclat semblava ja només qüestió de dies, Ximénez va retornar a Atenes per a informar des de l'escenari dels combats.⁷¹ Tornava a enfundar-se el vestit de cronista de guerra.

A partir d'octubre de 1912, per tant, Sadurní Ximénez torna a actuar com a reporter de guerra per a *El Mundo* cobrint el que es coneixeria com la Primera Guerra dels Balcans. Durant els mesos que va durar el conflicte trobem dos tipus de textos signats pel nostre home. En primer lloc, remetia al diari telegrams amb informació puntual i actualitzada del conflicte. Aquests són els més freqüents i tots ells indiquen com a origen Atenes. D'altra banda, trobem reportatges més

⁶⁷ El primer sobre relacions comercials entre Grècia i Espanya i el segon sobre la necessitat d'una companyia naval espanyola a Orient.

⁶⁸ Allí ens indica que en aquells dies residia temporalment en el barri de Neo Faliro, informació que també apareixia consignada en les ja citades *Actes* (1912: 223-224) del Congrés Internacional d'Orientalistes.

⁶⁹ No obstant això, s'hauria traslladat una mica abans a Constantinoble perquè el dia 13 d'agost en el mateix rotatiu ja havia aparegut una crònica sobre la revolta al Iemen remesa des de la ciutat turca.

⁷⁰ Les úniques excepcions serien els articles dels dies 19/09/1912 i 07/10/1912. El primer versava sobre la Verge Odigithria i el cristianisme a Turquia; el segon sobre Roger de Flor a Bizanci i les companyies catalanes a Orient.

⁷¹ Ximénez hauria estat a la capital grega, com a mínim, des del 3 d'octubre: *El Mundo* 10/10/1912, 11/10/1912, 18/10/1912. L'article del dia 10 va precedit d'una nota de la redacció en què s'informava els lectors que Sadurní Ximénez seria el corresponsal del diari durant la pròxima guerra i que es desplaçaria al front quan comencessin les hostilitats.

extensos, que, en enviar-se per correu, arribaven i es publicaven a *El Mundo* amb un cert retard. Aquests textos, evidentment, són més substanciosos que els telegrams i ens permeten reconstruir els passos de Ximénez pels escenaris bèl·lics. Ens centrarem, per tant, en aquests últims.⁷²

Poc després de l'esclat del conflicte, el nostre protagonista es va desplaçar al nord i el dia 21 d'octubre escrivia des de Farsala, a Tessàlia (*El Mundo* 04/11/1912). Encara que publicada amb posterioritat, no obstant això, la primera crònica relatava el viatge entre Tebes i Làmia (*El Mundo* 08/11/1912; *Diario de Tenerife* 18/11/1912: 2; no s'indica una data exacta, només octubre de 1912). Ximénez va desplegar en ella el seu estil habitual, amb múltiples digressions sobre el paisatge i la història d'aquests indrets, tant clàssica com medieval, amb especial atenció el domini medieval de part de Grècia de catalans, aragonesos i navarresos. En l'esmentat article des de Farsala, centrat en el trajecte entre Làmia i aquesta ciutat, també va desplegar el seu característic estil, de nou amb digressions històriques múltiples. Dos dies més tard, i després de relatar el trajecte en un article amb aquest mateix estil descriptiu (*El Mundo* 06/11/1912; *Diario de Tenerife* 22/11/1912: 1-2),⁷³ es trobava a Larissa, des d'on escrivia un text majorment centrat en la batalla de Sarantaporo, la primera gran confrontació entre grecs i otomans, que havia tingut lloc unes dues setmanes abans (*El Mundo* 10/11/1912). En els següents dies continuaria avançant en direcció a la frontera, remetent cròniques des de Tírnavos, Melouna i Ellassona (*El Mundo* 11/11/1912, 12/11/1912, 15/11/1912, 16/11/1912). El dia 31 d'octubre va arribar, per fi, a Servia, a la frontera pròpiament dita, i començava el mes de novembre ja a Kozani, on l'exèrcit hel·lè havia establert el seu quarter general (*El Mundo* 16/11/1912, 20/11/1912).⁷⁴ Seguiria en aquesta zona fronterera durant uns pocs

⁷² En algunes ocasions, es produeixen solapaments entre les dates dels telegrams i les de les cartes. Com hem esmentat, de manera genèrica, en tots els telegrams s'indicava com a origen la ciutat d'Atenes, però gràcies a aquests reportatges sabem que no sempre es trobava a la capital grega. En aquests casos, evidentment, prioritzem la informació continguda en aquestes cròniques des del terreny. De la mateixa manera, encara que disposem d'aquesta informació, no creiem necessari consignar totes les edicions d'*El Mundo* on apareixeren els telegrams, ja que aporten poc o res al present article. Enmig de totes aquestes cròniques bèl·liques, els dies 27 i 31 d'octubre, es van publicar un parell d'articles més prosaics del nostre autor sobre les cigales ateneses (també a *La Opinión* 09/11/1912: 1-2) i les muralles de Teodosi. Encara que no consta data, sí que s'indica que van ser escrits a Atenes i, per tant, cal pensar que van antecedir la seva partida a l'escenari bèl·lic.

⁷³ Encara que amb un major equilibri entre els fets del passat i els del present, en la seva crònica remesa des de Larissa, Sadurní Ximénez no va poder evitar esmentar en els seus paràgrafs inicials la batalla de Farsàlia entre Juli Cèsar i Pompeu, la de Cinoscèfales entre Filip V i Flamini, i la de Pidna entre Perseu i Emili Paule.

⁷⁴ Aquest últim reportatge és antecedit per una nota de la redacció d'*El Mundo* informant els seus lectors que havien rebut de cop un gran nombre de cròniques de Ximénez, que serien publicades en els següents dies.

dies,⁷⁵ fins a encaminar-se, a poc a poc, cap a la seva estimada Salònica, a la qual arribaria el dia 9 de novembre.⁷⁶ La seva estada, no obstant això, seria fugaç i el 20 de novembre es trobaria ja a Vodena (actualment Edessa).⁷⁷ Seguiria el seu camí per terres macedònies, enviant cròniques des de Flórina i Monastir (ara Bitola), ja a la fi de novembre, per a tornar breument a Salònica a principis del següent mes.⁷⁸ No gaire temps després, donaria per acabat el seu periple i tornaria a Atenes.⁷⁹

En els primers mesos del 1913, no es mouria de la capital grega i, des d'allí, aniria enviant nous articles tant sobre fets contemporanis⁸⁰ com altres d'històrics, tornant en diverses ocasions al seu tema fetitxe: els sefardites de Salònica (*El Mundo* 03/01/1913, 09/01/1913 (vegeu també *La Información* 13/01/1913: 2), 18/01/1913).⁸¹ Malgrat que continua cobrint oficialment la guerra, ara ja no trobarem, a més dels seus reportatges, els telegrams amb la informació més urgent. D'aquesta estada a Atenes, potser el més destacable és que va ser testimoni directe del relleu en el tron hel·lè, amb l'accés al tron de Constantí I després de l'assassinat de Jordi I (*El Mundo* 27/03/1913, 31/03/1913, 09/04/1913, 15/04/1913).

No obstant això, el dia 6 d'abril, va sortir del Pireu a bord del vaixell *Regele Carol I* amb direcció a Constantinoble (*El Mundo* 20/04/1913, 22/04/1913; vegeu també *La Región* (Palma de Mallorca) 23/04/1913: 1).⁸² No es quedaria molt temps a la ciutat turca, perquè abans de finals d'abril ja havia estat a Romania

⁷⁵ *El Mundo* 21/11/1912 (Kozani, 2-3 de novembre), *El Mundo* 22/11/1913 (Xero-Livadi, 4 de novembre).

⁷⁶ *El Mundo* 23/11/1912 (Veria, 5 de novembre), 29/11/1912, 30/11/1912 (Ghida, 7-8 de novembre), 31/11/1912 (Tehkeli, 9 de novembre), 01/12/1912 (Salònica, 9 de novembre). A mesura que s'anava acostant a Salònica, van anar creixent en importància els sefardites als seus articles.

⁷⁷ *El Mundo* 03/12/1912, 04/12/1912, 06/12/1912 (Salònica, 12, 15 i 16 de novembre), 08/12/1912 (Vodena, 20 de novembre).

⁷⁸ *El Mundo* 09/12/1912 (Flórina, 23 de novembre), 13/12/1912, 14/12/1912 (Monastir, 27-28 de novembre), 18/12/1912 (vegeu també *El Eco de Orihuela* 20/12/1912: 2), 21/12/1912 (Salònica, 5-6 de desembre). Curiosament, trobem un parell de cartes solament publicades a l'edició del 9 de desembre de *La Opinión*. Estan datades dels dies 29 i 30 de novembre, i documenten el seu pas intermedi per Kozani. A la segona missiva, Ximénez confirmava la seva sortida cap a Salònica l'endemà, previ pas per Veria.

⁷⁹ La seva tornada a la capital s'hauria produït, a molt tardar, el dia 19 de desembre. Amb aquesta data trobem ja a *El Mundo* (28/12/1912) un primer article redactat a Atenes.

⁸⁰ En un d'ells va aprofitar per a lloar al seu suposat amic, l'antic sultà Abdul Hamid II (*El Mundo* 14/01/1913).

⁸¹ Com indicàvem en el cas dels telègrafs, no considerem necessari llistar totes les edicions del diari en què van aparèixer els seus articles sobre el desenvolupament de la guerra. Donada la seva major facilitat d'accés, afegim les referències d'alguns escrits seus que van ser republicats per altres capçaleres durant aquest període: *El Noroeste* 22/02/1913: 1; *Diario de Tenerife* 11/03/1913: 2, 13/03/1913: 2, 05/04/1913: 2, 08/04/1913: 2, 11/04/1913: 1-2; *La Opinión* 08/04/1913: 1.

⁸² El dia 10 d'abril el mateix diari *El Mundo* publicava un article de Luís Bello lloant Sadurní Ximénez.

(Constanța) i Bulgària (Giurgiu i Sofia).⁸³ Al maig, es va traslladar a la capital romana, des d'on viuria la fi oficial de la Primera Guerra dels Balcans i el gairebé immediat esclat de la Segona (*El Mundo* 05/06/1913, 17/06/1913, 21/06/1913, 30/06/1913, 03/07/1913, 05/07/1913, 07/07/1913; vegeu també *La Región* (Palma de Mallorca) 09/06/1913: 1-2, 10/07/1913: 1).⁸⁴

Amb el començament de les hostilitats, Sadurní Ximénez va tornar a exercir el rol de reporter. Les primeres cròniques van ser remeses des de Bucarest (*El Mundo* 10/07/1913, 12/07/1913, 14/07/1913), però poc després van deixar d'arribar notícies del nostre home a la redacció d'*El Mundo*.⁸⁵ El parador de Ximénez fou desconegut fins a quatre setmanes més tard. El dia 12 d'agost el diari publicava una nota aclarint la situació, després de rebre per fi una carta del reporter menorquí. Segons indicava en ella, escrita el dia 3 d'aquest mes a l'Hotel Bulgària de Sofia, es trobava bloquejat en territori búlgar des del 10 de juliol. També prometia enviar, quan li fos possible, el diari que havia anat escrivint durant aquest període. Per tant, la seva intenció d'exercir com a corresponsal de guerra va quedar frustrada, ja que la guerra va acabar el 10 d'agost.⁸⁶

Després de l'establiment de la feble pau, no tenim notícies de Ximénez fins a l'11 d'octubre, quan ja el trobem de tornada a Salònica (*El Mundo* 19/10/1913, 31/10/1913; *La Opinión* 27/11/1913: 1). De nou, el seu pas per aquesta ciutat no va ser llarg, ja que a l'octubre i principis de novembre escriuria des de Volos, descrivint la calma tensa que es vivia als Balcans (*El Mundo* 11/11/1913, 19/11/1913; *Diario de Tenerife* 01/12/1913: 2). Va seguir el seu camí en direcció sud i a mitjan novembre havia arribat a Atenes. Des de la capital hel·lena va escriure un article, publicat el dia 21 d'aquell mes, amb la proposta de celebrar un congrés de jueus sefardites a Toledo, a la sinagoga del Trànsit. Segons va exposar, es tractava d'una idea que havia anat ja plantejant durant els seus últims

⁸³ *El Mundo* 30/04/1913 (Constanța), 03/05/1913 (Giurgiu), 13/05/1913, 17/05/1913 (vegeu també *Diario de Córdoba* 19/05/1913: 1; *Diario de Reus* 20/05/1913: 1-2), 22/05/1913, 26/05/1913 (Sofia). En cap de les peces s'indica la data exacta de redacció. En les tres primeres es diu que van ser escrites el mes d'abril i la resta assenyalen com a data maig del 1913. D'entre aquests reportatges, diversos es van separar de la immediata actualitat i van girar de nou els seus ulls vers al passat. En el del dia 30 d'abril abunden les digressions clàssiques; en el del 13 de maig, va evocar el seu propi pas per la zona el 1877; en el del 22 de maig va establir un paral·lelisme entre la figura de Sant Jordi i la presa de Constantinoble; el del dia 26, es va centrar en la presència catalanoaragonesa a Orient.

⁸⁴ Curiosament, la del dia 3 de juliol estava dedicada a una conferència del professor Jorga sobre els paral·lelismes entre Armènia i Romania. Enmig d'aquestes cròniques des de Bucarest, trobem dos textos escrits en la llavors búlgara Silistra en les edicions del diari *El Mundo* dels dies 23 i 28 de juny. En aquestes va aportar el contrapunt búlgar a l'escalada bèl·lica que s'estava vivint a la regió.

⁸⁵ En l'edició del dia 21 va aparèixer un article de Ximénez, però anterior a l'esclat del conflicte. Porta com a única data juny del 1913 i estava centrat en la colònia judeoespanyola de Romania i les seves diferències respecte als asquenazites d'origen polonès.

⁸⁶ D'aquest diari, només trobem un possible article publicat en *El Mundo* del dia 7 de setembre. Des de Giurgiu, en una data sense concretar, es descriu la mobilització romana.

viatges pels Balcans a diferents membres destacats de les comunitats de la diàspora. Quatre dies més tard, el 25 de novembre, *El Mundo* publicava una resposta de l'alemany H. Hamann, que acollia positivament la proposta de Ximénez, si bé advertia que seria recomanable que abans Espanya permetés la llibertat de culte. Molt menys entusiasta va ser la resposta del dia 4 de desembre de Juan Pujol, corresponsal d'*El Mundo* a Londres, que considerava que tot això fomentaria la immigració jueva a Espanya, amb un rerefons, al seu parer, d'una creixent lluita de races. El text està farcit dels tòpics antisemites més freqüents del moment. Ximénez, ja des de Moscou, va escriure de nou en l'edició del mateix periòdic del 26 de desembre,⁸⁷ contestant aquesta i altres cartes que havia rebut, tant favorables com desfavorables (vegeu també *El Eco Toledano* 27/12/1913: 1). El text és interessant. En primer lloc, es descriu la situació en les comunitats jueves dels Balcans després de la desaparició del poder otomà a la regió. En l'escrit també va negar que el congrés pogués fomentar la immigració de població sefardita a Espanya. De fet, Ximénez afirmava que havia convençut de la inviabilitat d'un retorn als escassos jueus que li havien plantejat tal possibilitat. Com a mostra del poc interès que tenien a tornar a la seva antiga pàtria, posava com a exemple als sefardites marroquins que, malgrat la menor distància, mai havien mostrat tal inclinació. També va incloure alguns exemples històrics per a il·lustrar el pobre acolliment que havien tingut en el passat entre els sefardites altres suposades crides de retorn. Finalment, detallava els destins més freqüents de l'emigració hebrea, que en cap cas incloïa Espanya.

L'endemà, a *La Correspondencia de España* (27/12/1913: 6), va aparèixer un article signat per R. Cansinos-Assens donant suport a la idea de Ximénez i, a més, indicant que aquest últim estaria a favor que se celebrés en 1916, per a fer-lo coincidir amb la celebració del quart centenari de la mort de Cervantes. El text compilava també les declaracions de diversos periodistes i membres d'associacions hispano-hebrees secundant elogiosament la proposta. No obstant això, encara que nombrosos diaris jueus de tot el món es van fer ressò de la proposta de Sadurní Ximénez,⁸⁸ el congrés mai va arribar a celebrar-se. En uns mesos, la guerra anava a dinamitar qualsevol possibilitat que aquesta iniciativa fos duta a terme.

⁸⁷ A *El Mundo* del 16 de desembre ja s'havia publicat un article seu des de Moscou. Sense més data que desembre de 1913, el text estava centrat en les relacions entre Bulgària i Rússia.

⁸⁸ Vegeu, per exemple, *Egyenlöseg* 21/12/1913: 13; *Ungarländische jüdische Zeitung* 24/12/1913: 367; *Het Vaderland* 20/01/1914: 1; *The Reform Advocate* 24/01/1914: 23-24; *The Sentinel* 13/02/1914: 19; *Centraal blad voor Israëlieten in Nederland* 20/02/1914: 5, 17/04/1914: 5.

1914-1918: Els anys de la Gran Guerra

Ximénez va passar els primers mesos de l'any 1914 en territori rus, país de la seva família política. Després de tenir-lo localitzat a Moscou durant el mes de desembre, al febrer va estar tant a Moguilev, probablement a les possessions de la família Turbin en aquesta ciutat, com a Sant Petersburg, on també és possible situar-ho en algun moment del mes de març (*El Mundo* 27/02/1914, 06/03/1914, 15/03/1914, 22/03/1914, 27/03/1914, 14/04/1914).⁸⁹ Aquest últim mes sembla que va ser bastant mogut, ja que tenim cròniques seves signades des de Moguilev, Smoliana (també a Bielorússia) i Moscou.⁹⁰

En algun moment entre abril i principis de maig va tornar a Barcelona, on es va donar d'alta a l'Ateneu Barcelonès.⁹¹ A partir del 9 de maig, els articles seus publicats a *El Mundo* no portaven ni data ni ubicació, la qual cosa indicaria que ja es trobava a territori estatal. Entre aquests textos trobem diversos dedicats novament a la diàspora judeoespanyola (*El Mundo* 09/05/1914, 19/05/1914, 03/07/1914), però sobretot destaca el fet que tornà a recuperar el seu vell pseudònim d'"El-Moghrebi" amb el qual va signar tres articles sobre Espanya al Nord d'Àfrica (*El Mundo* 09/06/1914, 16/06/1914, 24/07/1914). L'actualitat internacional sembla passar a un segon pla i només trobem un reportatge puntual sobre la situació a Albània (*El Mundo* 02/06/1914). No obstant això, quan el 28 de juny Gavrilo Princip va executar l'atemptat de Sarajevo, la situació europea i la del nostre home donà un tomb. El dia 13 de juliol va publicar en el periòdic un article desgranant les perquisicions fetes fins al moment sobre el magnicidi. Això és tot el que va escriure Ximénez sobre l'escalada bèl·lica, malgrat ser un bon coneixedor de la complexa política dels Balcans i l'Est d'Europa. Tanmateix, quan finalment van esclatar les hostilitats, *El Mundo* no va dubtar qui havia de ser el corresponsal per a aquest nou conflicte: Sadurní Ximénez.

A diferència de les dues guerres posteriors, en què Ximénez ja estava sobre el terreny, l'esclat de la Gran Guerra va implicar que s'hagués de traslladar des de

⁸⁹ El primer article, sobre sefardites i asquenazites, pot llegir-se també a *El Eco Toledano* 28/02/1914: 1. El segon se centrava en Salònica i un llibre escrit per algú amb el pseudònim P. Risal. La resta de reportatges versaven sobre política contemporània de l'Est d'Europa. Més tard, ja en l'edició d'*El Mundo* del 25/05/1914, trobem un altre article escrit al març des de Sant Petersburg sobre l'art i la literatura espanyoles a Rússia.

⁹⁰ *El Mundo* 15/04/1914 (abril, Moscou), 17/04/1914 (març, Moguilev), 20/04/1914 (sense ubicació), 24/04/1914 (març, Moscou), 25/04/1914 (març, Smoliana), 26/04/1914 (març, Moscou). Vegeu també *El Tiempo* 02/05/1914: 1; *La Opinión* 02/05/1914: 1, 04/05/1914: 1, 05/05/1914: 1; *El Progreso* 07/05/1914: 2.

⁹¹ Aquesta informació procedeix del *Llibre de registre de socis transeïants*. Agraïm aquestes dades a Marta Bilbeny, de la biblioteca de l'Ateneu Barcelonès.

Barcelona fins al front bèl·lic.⁹² Aquest conflicte d'abast continental implicava nombrosos escenaris bèl·lics, per la qual cosa en les successives informacions es percep aquest caòtic moment, amb diferents canvis de destinació. En una primera nota, just abans de l'esclat definitiu de la guerra, *El Mundo* informava els seus lectors que Sadurní Ximénez era el triat per a informar des del terreny i que partiria cap a Rússia tan bon punt s'iniciessin les hostilitats (*El Mundo* 30/07/1914). Un dia més tard, 31 de juliol de 1914, el nostre home publicava un article valorant la situació, alhora que s'informava de la seva imminent partida. En el primer d'agost, una nova nota detallava que l'endemà es posaria ja en camí amb direcció a Belgrad, passant per Trieste i Agram (Zagreb). La seva primera crònica, que no seria publicada fins al 22 d'agost, ens indica que el dia 3 es trobava a Marsella i que, des d'allà, esperava dirigir-se a Suïssa per a després passar a Alemanya i Bèlgica. No obstant això, aquest pla no duraria molt i el 10 d'agost Ximénez seguiria a Marsella. Aquesta nova carta, publicada el 27 d'agost, venia acompanyada d'una nota en què s'assenyalava que els seus nous destins finals eren Bulgària i Rússia.⁹³ El dia 12, per fi, va arribar a Gènova (*El Mundo* 28/08/1914).⁹⁴ Des d'allí, esperava dirigir-se a Rímmini i prendre un vaixell de vela per a creuar l'Adriàtic, ja que tots els corresponents estaven immobilitzats a Gènova. Una vegada als Balcans, posaria rumb a Romania i després cap a Rússia. Justificava la seva decisió dient que creia que allí seria on realment es desenvoluparia el drama i que cap reporter rebria reconeixement si es quedava a Bèlgica, França, Àustria o Alemanya.

No obstant això, no seria a Rímmini on podria embarcar i, després de passar també per Bolonya i Ancona, va recalcar a Brindisi el dia 17 d'agost (*El Mundo* 28/08/1914, 29/08/1914, 04/09/1914). L'endemà, Ximénez ja havia aconseguit arribar fins a Corfú (*El Mundo* 04/09/1914).⁹⁵ El dia 22 escrivia des d'Atenes, informant de les dificultats que tenia per a prosseguir el seu viatge (pocs vaixells, vies fèrries clausurades, passatges cars...) (*El Mundo* 16/09/1914). No obstant això, el nostre viatger aconseguia embarcar-se en el vaixell *Portugal* el dia 23 al migdia, des del Pireu, en direcció a Constantinoble i Odessa. Després de recalcar en el port turc el dia 26 i unes hores d'incertesa, el vaixell rebria autorització per

⁹² La seva partida, a més de per la informació trobada a *El Mundo*, està ratificada per la seva baixa de l'Ateneu Barcelonès el mes d'agost, segons indiquen els registres d'aquesta entitat. En un article d'*El Mundo* del dia 5 d'agost es va detallar que es trobava a Espanya per motius familiars.

⁹³ En la nota s'indicava també que havien rebut dues cartes més, una des de Gènova i l'altra des de Rímmini. Això contradiu l'afirmació publicada pel mateix diari el dia 5 d'agost, en què es deia que Ximénez ja havia arribat a Gènova. També es van publicar dues breus notes en les edicions d'*El Mundo* dels dies 6 i 8. En la primera, es tornava a consignar que ell seria el corresponent i en la segona informaven de les dificultats que hi havia per a la recepció puntual del correu.

⁹⁴ La crònica va acompanyada d'una carta, en principi, no destinada a la publicació.

⁹⁵ El reportatge anava acompanyat d'una nota informant que el seu objectiu continuava sent arribar al sud de Rússia per a informar dels combats entre russos i alemanys.

a prosseguir amb el seu viatge fins a Odessa (*El Mundo* 17/09/1914, 18/09/1914). Finalment, arribaria al port rus el dia 28 al migdia, on només va estar uns pocs dies (*El Mundo* 19/09/1914, 01/10/1914, 02/10/1914; vegeu també *La Vanguardia* 01/10/1914: 10; *La Opinión* 13/10/1914: 2).⁹⁶ El dia 1 de setembre escrivia una nova missiva informant de la seva intenció de dirigir-se ara a la frontera de Galítsia per a seguir de prop les operacions del general Ivanoff (*El Mundo* 05/10/1914).⁹⁷

El silenci va ser llarg i, fins al dia 29 de novembre, no trobem a *El Mundo* una nova carta, escrita des de Smoliana el dia 7 d'aquell mes. Tres dies abans havia arribat a aquesta ciutat després del seu pas per Polònia i Galítsia. Segons afirmava, havia anat escrivint i enviant les seves cròniques, si bé, en previsió d'una possible pèrdua pel camí, guardava còpia d'elles. La seva intenció era reposar una setmana a Smoliana i prosseguir el seu camí, ara en direcció a Dimovo, on esperava rebre des d'Odessa un paquet amb diaris espanyols.⁹⁸

Un nou i prolongat silenci va seguir a aquest petit indicatiu de Ximénez. Ja el 1915, en l'edició de l'11 de gener d'*El Mundo* apareixia una nota informant de la recepció d'una postal de Sadurní Ximénez. Havia triat aquest mètode perquè es temia que les cartes eren sistemàticament confiscades i censurades. Afirmava portar al dia unes quartilles amb les seves experiències. No s'informava de la data ni lloc d'emissió, si bé indicava que havia rebut a Polònia una carta del director del diari, escrita el passat 18 de novembre. Novament hem d'esperar diversos mesos per a tenir dades sobre el parador de Ximénez. El dia 10 de maig es publicava una nova carta seva. Escrita des de Petrograd un mes enrere, el 3 d'abril, informava de la ruta que havia anat seguint: Galítsia, Varsòvia (durant el primer atac), Kovno (Kaunas) i Grodno. Després d'haver enviat múltiples cròniques, estava ja bastant segur que, per culpa de la censura russa, la majoria no havien arribat mai. No obstant això, afirmava haver trobat un nou mètode per a enviar els seus escrits de manera segura. Finalment, també afirmava que la seva estada a Petrograd era temporal i que en uns dies abandonaria la ciutat.

Desconeixem el sistema que va idear Ximénez per a fer arribar les seves cròniques, però sembla que només va funcionar amb uns pocs enviaments. Són part dels reportatges que no van arribar puntualment a temps i, per tant, escrits

⁹⁶ En l'article del dia 2 relatava la història de la ciutat incloent-hi la fundació per part de Josep de Ribas (encara que no va indicar que tingués contacte amb els seus descendents; vegeu Mendoza 2022a: 184). També apuntava la notable presència de jueus i grecs.

⁹⁷ També indicava que, a partir de llavors, les seves cartes no anirien ni datades ni indicarien la procedència.

⁹⁸ Hi ha un article publicat a la pàgina 3 d'*El Correo español* del 25/11/1914, en què s'indica que va ser escrit a Sofia però el 1913. No sabem si es tractaria d'una errata i va ser realment redactat el 1914, o si es tractava de veritat d'un article "vell". L'article no era d'actualitat, ja que estava centrat en les gestes de catalans i aragonesos en el Mediterrani oriental al segle XIV.

uns mesos enrere. Els títols de tots aquests articles fan referència al riu Niemen, així que, malgrat no poder afirmar exactament on estava a cada moment, sembla que sempre es va mantenir prop d'aquest, resseguint el camp de batalla.⁹⁹ Després d'aconseguir enviar aquests reportatges, sembla que aquesta nova via també es va tancar i, de nou, es perd el rastre del cronista maonès.¹⁰⁰

Segons explicaria més tard, al setembre estava a Moguilev (*El Mundo* 08/08/1918). Un parell de mesos més tard, el novembre de 1915, estava al costat del Dnièper, on se situava el quarter general rus i potser no gaire lluny de la hisenda Turbin a Moguilev. El text, no obstant això, no es va publicar fins a febrer de 1916 (*El Mundo* 04/02/1916), la qual cosa mostra una vegada més les dificultats logístiques de la seva tasca. De fet, l'article, més enllà de les seves apreciacions sobre el campament rus, és un lament de Ximénez sobre el canvi que havia sofert l'ofici de reporter de guerra. La informació havia passat a estar monopolitzada per les agències de notícies, tota crònica de primera mà podia ser considerada prova d'espionatge si es considerava que revelava massa, i tota opinió podia ser vista com una crítica excessiva. Per això, el reporter havia de limitar-se pràcticament a descripcions superficials i a anècdotes trivials. Afirmava novament que havia pres nota minuciosament de tot el succeït en el front de guerra, però assumia que no es podria publicar mentre la guerra durés. Mentrestant, les seves observacions eren remeses i guardades a Petrograd, on esperaven a aquest moment més favorable per a la seva publicació. L'escrit emanava una clara nostàlgia cap a l'antic reporterisme i el nostre home semblava concloure que estava condemnat al mutisme. I així va ser: ja no va publicar cap crònica més des del front.

Recuperem el seu rastre en 1916, a partir d'unes cartes intercanviades amb Jaime Palau, assistent personal del futur pretendent carlista Alfonso Carles de Borbó i Àustria-Este, espòs de Maria de les Neus de Bragança, a la qual havia escrit Ximénez més de quinze anys abans (vegeu Mendoza 2021: 285-287). La primera sèrie de missatges és de maig de 1916 a Viena, on s'allotjava a l'hotel Bristol.¹⁰¹ Sembla que el nostre home no havia estat puntual amb els pagaments

⁹⁹ *El Mundo* 08/05/1915 (febrer, posterior a la caiguda del general Bulgakof a Augustów el 9 d'aquell mes), 27/05/1915 (març, sobre la batalla de Prasnitsch), 29/05/1915 (març, sobre el Niemen i Ossowice), 03/06/1915 (abril, sobre la ciutat de Memel).

¹⁰⁰ Joan Perucho, en una peça escrita per a l'*ABC* el 1983 (05/06/1983: 52), el situava com a corresponsal de guerra per a *La Veu de Catalunya* en l'ofensiva dels Dardanel·ls, entre febrer del 1915 i gener del 1916. De fet, va arribar a afirmar que Ximénez havia adquirit una certa fama internacional en publicar passatges dels diaris d'un tinent britànic, Bill Devenish, en el suplement literari de *The Times*. No hem trobat rastre ni del tinent, ni dels seus diaris ni que Ximénez exercís com a corresponsal durant la guerra per a aquest periòdic. D'on va treure Perucho aquesta informació, ho desconeixem.

¹⁰¹ Gràcies a la premsa, sabem que ja es trobava allí dos mesos abans: *Fremden-Blatt* 22/03/1916: 15. Les cartes procedeixen de l'Archivo Histórico Nacional (ES.28079.AHN – Diversos Archivo Carlista 103 Exp. 6).

a aquest establiment i el director del mateix l'amenaçava amb l'expulsió i amb denunciar-lo a la policia per estafa, segons revela la primera carta, del dia 22. Ximénez es manifestava atrapat a Àustria per la guerra ("en dónde nada tengo qué hacer") i atribuïa també al conflicte la seva falta de crèdit. La situació no sols era crítica a nivell personal, sinó que en depenia, pràcticament, la pau de tota Europa:

[E]l baron von dem Bussche,¹⁰² ministro de Alemania en Bucarest, me ha recomendado calurosamente á su Ministerio, en Berlín, porque entiendo que yo puedo ser un elemento útil á la paz, merced á mis relaciones con la Unión de los Zemstvos,¹⁰³ de Moscou. Pienso detenerme un par de días en Berlín, á ese efecto. [...] Me consta que dicho señor ha comunicado al príncipe de Bulow¹⁰⁴ las indicaciones y las fórmulas que de mí parte ha recibido.

El contacte amb els prínceps carlistes no sols va ser epistolar, sinó que, com es revela a la missiva de l'endemà, els hauria visitat a la seva residència en Ebenzweier, a l'Alta Àustria. Trobem en aquesta carta del 23 de maig més dades sobre la seva delicada situació financera, amb un deute ja pròxim a les dues mil corones. Malgrat el manifestat en el missatge anterior, ara sembla que el seu destí més immediat no era Alemanya, sinó Dinamarca, on havia acabat una carta de crèdit de 20.000 francs romanesos enviada per la seva esposa.¹⁰⁵ Per això, demanava que sa altesa es posés en contacte amb el director de l'hotel Bristol per a aplacar-lo. De la carta es dedueix que Sadurní Ximénez hauria tingut l'impuls de fugir, ja que confessava que escrivia la mateixa des de l'estació de trens. Així doncs, més que pagar el deute, el que requeria a don Alfonso era que s'assegurés que el director no el denunciés a la policia.

Però els prínceps carlistes no van acudir al rescat tal com havia desitjat. En la resposta redactada per Jaime Palau, llegim aquesta negativa a intercedir per ell davant el director. En canvi, sí que li van enviar sis-cents corones, malgrat les estretors amb les quals les seves alteses deien viure. Ximénez, que finalment no havia abandonat Viena, va assegurar que havia lliurat la suma a l'hotel en la carta d'agraïment del dia 25. Don Alfonso i Maria de les Neus li van enviar altres quatre-cents corones més per a alleujar la seva situació.

¹⁰² Hilmar von dem Bussche-Haddenhausen (1867-1939), diplomàtic alemany que, com indica Ximénez, va ser el delegat del seu país a Romania entre setembre de 1914 i l'estiu de 1916.

¹⁰³ Un *zemstvo* era una institució de govern local a la Rússia tsarista, que seria substituïda pel soviets amb la Revolució. A l'estiu de 1914, sota els auspicis de la Gran Duquesa Elizabeth Fedorovna, es va constituir una unió d'aquests òrgans per a donar suport als soldats malalts i ferits.

¹⁰⁴ Bernhard Heinrich Karl Martin von Bülow (1849-1929) fou canceller alemany entre 1900 i 1909. Durant la Gran Guerra va exercir càrrecs diplomàtics.

¹⁰⁵ És a dir, *lei*. Segons va afirmar Francesc Cambó, durant aquest any havia mort el seu sogre, Nikolay Turbin, per la qual cosa la seva dona i fills havien heretat (*La Vanguardia* 25/03/1934: 9; *La Veu de Catalunya* 25/03/1934: 9).

La següent sèrie de cartes data de l'octubre d'aquest any i explica el succeït en aquell lapse de temps. En la primera d'elles,¹⁰⁶ Ximénez relatava que, el mateix dia que havia recollit les quatre-centes corones de les seves majestats i sense temps a escriure una nota d'agraïment, havia estat detingut en dirigir-se al consolat alemany a recollir uns missatges de von dem Bussche. La policia, advertida per l'amo de l'hotel Bristol, havia temut que planegés la seva fugida i, per això, va ser detingut. La retenció va durar, segons els comptes del mateix Ximénez, dinou setmanes, de les quals va passar-ne sis a l'hospital.¹⁰⁷ El mateix dia que escrivia la carta havia estat deixat en llibertat sense cap càrrec i s'allotjava a casa d'un amic periodista. Criticava durament el paper exercit per la delegació espanyola, que havia negat conèixer-lo. Bé podria ser que el delegat espanyol, Antonio de Castro Casaleiz, s'estigués cobrant deutes pendents. Sadurní Ximénez i ell s'havien conegut a Egipte en l'època del Desastre del 98,¹⁰⁸ i el nostre home havia estat molt crític amb els acompliments diplomàtics espanyols, especialment a Port Said (Mendoza 2021: 284-287). Després del seu alliberament, havia intentat posar-se en contacte amb la seva família, però havia estat en va perquè la comunicació amb Rússia, ja fos a través de Romania o de Suècia resultava impossible. Per això, es dirigia a Berna,¹⁰⁹ on esperava tenir millor sort en el seu propòsit. També el preocupava la situació a Barcelona, on la seva germana menor li hauria comunicat que la seva mare es trobava moribunda.

El seu precari estat de salut no va millorar immediatament després de la seva posada en llibertat i, de fet, l'endemà va haver de ser ingressat a l'*Allgemeines Krankenhaus* de Viena, segons detallava en la seva següent carta. Gràcies als cent francs que ses alteses li havien enviat amb la carta de resposta,¹¹⁰ havia pogut assegurar-se una bona plaça a l'hospital. Una vegada rebuda l'alta, Ximénez es disposava a desplaçar-se aquell mateix dia a Innsbruck, on hauria de passar una quarantena abans de reprendre el seu viatge cap a Berna. Des d'aquella ciutat

¹⁰⁶ La data que consta en la missiva és la del 26 d'octubre, però la següent carta de Ximénez està datada el 6 d'octubre i, a més, es detalla que havia rebut resposta de Palau del dia 2. Pel seu contingut, sabem que aquesta carta és la primera de tota aquesta sèrie i, de fet, en la cinquena fulla sembla que escrigui 26-8-1916, la qual cosa podria suggerir una data anterior fins i tot. En tot cas, alguna de les dates és errònia. Gràcies a les cartes posteriors (vegeu n. 111), sembla que hauríem de corregir la data del 6 d'octubre per 6 de novembre.

¹⁰⁷ Considerant que l'última carta de la sèrie anterior era del 25 de maig, dinou setmanes després ens situaria en la primera quinzena d'octubre. Aquesta informació sobre la seva estada a la presó i a l'hospital era també coneguda per Cambó (*La Vanguardia* 25/03/1934: 9).

¹⁰⁸ Just en aquella època, Antonio de Castro era el representant espanyol al Caire.

¹⁰⁹ No obstant això, abans d'abandonar Àustria, pretenia fer un pelegrinatge a Mariazell, per a complir amb un vot contret. A Mariazell (Estíria) hi ha la Basílica del Naixement de la Mare de Déu, principal centre de peregrinació d'Àustria.

¹¹⁰ No es conserva ni carta ni esborrany d'aquest missatge.

escriuria la seva següent missiva, datada per al 9 de novembre,¹¹¹ comunicant-los la seva arribada i que la quarantena l'hauria de passar al poble d'Imst a un cost de vuit corones al dia. Per això, demanava una vegada més a Don Alfons i Donya Maria de les Neus ajuda econòmica per a sufragar aquestes despeses, ja que d'una altra manera li resultaria impossible seguir endavant fins a Berna. Tal com detalla la resposta enviada per Jaime Palau, aquests van ajudar a Ximénez i li van enviar dues-centes corones.¹¹² No conservem cap carta més, però sembla que a inicis de 1917 ja hauria arribat a Berna.

En aquests mesos intermedis, el seu nom va tornar a aparèixer als diaris espanyols. Al novembre, el periòdic *ABC* (15/11/1916: 4-5) publicava un article del seu corresponsal a Berlín, Antonio Azpeitua, en què s'inclouien declaracions de Ximénez. Aquest descriu la situació en la zona de Moguilev, si bé es tractaria d'informació antiga. Segons es detallava en el text, s'havia obtingut aquest testimoniatge quan el reporter de l'*ABC*, es trobava a Bucarest. Al desembre, finalment, es publicava a *El Mundo* (17/12/1916) un nou article seu. La crònica, escrita al novembre, es va publicar precedida d'una nota de la redacció en la qual es congratulaven de la represa de la col·laboració de Sadurní Ximénez amb el diari. Van passar de puntetes sobre els motius de la “desaparició” del nostre personatge, dient que ja els detallarien oportunament en finalitzar la guerra. En la peça no constava el lloc de redacció (només apareixen uns punts suspensius), potser per a evitar la censura (o com a resultat d'aquesta). El text se centrava en descriure, des d'una perspectiva històrica, la situació de Romania. Amb aquestes dues informacions és possible suggerir que, en algun moment de 1916, Ximénez hauria estat en territori romanès però no és possible precisar quan.

El gener de 1917, com dèiem, Ximénez hauria aconseguit entrar ja a territori suís (*Heraldo de Madrid* 26/01/1924: 1).¹¹³ Posteriorment (*El Mundo* 03/11/1919), fins i tot, afirmaria que allí havia xerrat amb James W. Gerard, l'ambaixador estatunidenc a Alemanya. Uns mesos més tard, ara sí, reprendria la seva col·laboració amb *El Mundo* amb una certa regularitat, la qual cosa ens permet reconstruir els seus moviments pel país helvètic. En molts d'aquests articles, veiem a un Sadurní Ximénez que no renunciava a la seva devoció per la

¹¹¹ Aquesta data suposaria més d'un mes de demora entre cartes i en els seus esmentats plans de viatge. En la carta s'esmenten “formalidades sin cuento”, encara que no sabem si fins al punt de retardar-lo un mes. Atès que la data de la resposta de Jaime Palau és de l'11 de novembre, tot això sembla ratificar que la carta datada com del 6 d'octubre seria en realitat de novembre; vegeu n. 106.

¹¹² Aquesta quantitat va ser remesa en dos enviaments de cent corones els dies 11 i 12 de novembre segons s'extreu de les cartes adjuntes corresponents.

¹¹³ Segons es deia en l'article, Ximénez havia arribat des de Rússia. Més enllà de l'omissió del seu llarg sojorn a Àustria, és possible que en última instància sí que procedís de territori rus, com hem vist. En l'article de l'*Heraldo* afirmava haver conegut a Lenin quan aquest encara es trobava a Berna. Vegeu també *El Mundo* 03/11/1919.

crònica de guerra. Visità poblacions frontereres, des d'on es podien escoltar els combats, com Basilea i Friedlingen (*El Mundo* 01/06/1917), i Bonfol (*El Mundo* 03/06/1917).¹¹⁴ En alguns d'aquests articles ja expressava alguna opinió suspicax sobre la neutralitat suïssa i el paper de la confederació en el conflicte, una cosa que, com veurem, li comportaria alguns maldecaps més endavant. El nostre personatge va descriure l'ambient de Zuric en un article també de maig (*El Mundo* 06/06/1917). La ciutat s'havia convertit en el punt on convergien els reporters a la recerca de les últimes informacions de la guerra i els espies i homes de negoci que esperaven treure profit de la situació. La següent sèrie d'escrits, redactats també des de Zuric al juny, es van centrar en Rússia (*El Mundo* 12/06/1917, 19/06/1917, 27/06/1917). Recordem que en aquest moment ja havia tingut lloc la Revolució de Febrer, que havia suposat l'abolició de la monarquia tsarista. En el primer d'ells, el centre d'atenció eren els *zemstvos*, que, com ja hem vist (vegeu n. 103), eren un òrgan que es preava de conèixer molt bé. Afirmava també en aquest text haver acompanyat la retirada russa. En els dos següents feia, respectivament, una anàlisi de les pugnes de poder entre Petrograd i Moscou des de 1915, i de la pagesia russa. En aquest últim, feia una defensa vetllada de l'antic règim, al qual considerava innovador en alguns aspectes, alhora que veia inviable un sistema democràtic en un país amb una taxa tan alta d'analfabetisme. Els *zemstvos* i el món agrícola van ser l'objecte d'un altre article al juliol (*El Mundo* 15/07/1917).¹¹⁵ Acabava el text prometent que el seu pròxim treball analitzaria amb més profunditat el rol dels primers, especialment la figura del príncep Lvov, però aquest article mai va arribar.¹¹⁶

De fet, hem d'esperar fins al novembre per a trobar els següents textos de Ximénez a les pàgines d'*El Mundo* i el tema de l'article no podia ser més oposat. En aquest cas, enviant el seu text des de Basilea (*El Mundo* 16/11/1917), descrivia la seva visita a Dornach, on s'havia instal·lat el temple principal del moviment antroposòfic. De fet, en el text també explicava breument la disputa entre aquests i els teosofistes. No seria l'únic article que dedicaria a aquest moviment, ja que pocs dies després apareixia una continuació (*El Mundo* 24/11/1917). De tornada de Dornach, passaria per la pròxima Arlesheim, on intercanvià opinions sobre l'antroposofisme amb un capellà catòlic. Després d'aquest parell d'articles, es torna a perdre el rastre de Ximénez. Hi ha qui el situa a Rússia durant l'esclat de la Revolució (*El Bé Públic* 07/03/1933: 1-2; *La Vanguardia* 01/04/1933: 3), però

¹¹⁴ L'article sobre Basilea no porta cap data, més enllà de l'any. En canvi, en el de Bonfol sí que s'indica que fou escrit en el mes de maig.

¹¹⁵ Enmig, trobem un article centrat en el futur d'Albània (*El Mundo* 02/07/1917).

¹¹⁶ No és estrany en la producció de Ximénez trobar aquestes promeses incomplertes. No obstant això, potser el va considerar ja innecessari pel canvi de la situació. El príncep Georgy Lvov deixà de ser el primer ministre de Rússia el 20 de juliol, uns pocs dies més tard de la publicació de l'article del nostre home.

sembla inviable. També més tard, ell mateix afirmaria que havia escrit per a *El Mundo* alguns articles sobre Àustria, que haurien estat confiscats per la censura francesa (*El Mundo* 30/11/1919; *Mercure de France* 01/01/1920: 270), però no sabem en quins mesos havia tingut això lloc o si podria haver-hi una confusió amb l'any en què va tenir lloc tot plegat. En tot cas, desconeixem el seu parador per a tot l'any 1918.¹¹⁷

No sembla, d'altra banda, que estigués amb la seva família. Coneixem els sofriments de la seva esposa i fills per la descripció que Nicolás Ximénez Turbin va fer molts anys més tard al diari *ABC* (26/12/1992: 34). No és senzill datar amb precisió els fets i moviments descrits, donada la convulsa situació de Bielorússia en aquesta cronologia, però van tenir lloc entre 1918 i 1919. Moguelev i la hisenda Turbin van ser ocupades en successió pels bolxevics, els alemanys i els cosacs. Van tornar els bolxevics de nou i, a continuació, els alemanys novament. En aquell moment, Natalia Turbin decidí fugir amb els seus fills a Minsk. Allí veurien com els ocupants alemanys desallotjaven la ciutat, que quedava voltada pels polonesos. A Minsk, la família va estar-s'hi un any aproximadament, fins que amb la presa polonesa de la ciutat, l'agost de 1919 en el marc de la Guerra polonès-soviètica, van marxar a Varsòvia. Des de la capital polonesa, volien prosseguir el camí cap a Espanya. La història del seu creuament es va fer famosa per la versió pintoresca i reelaborada de Josep Pla (1969: 522-524). Nicolás Ximénez explicà que van viatjar en un carro amb una bandera espanyola per a facilitar el pas de fronteres, atès que una tia àvia que viatjava amb ells no tenia nacionalitat espanyola. La idea va ser del canceller honorari espanyol a Polònia (i no ambaixador, com deia Nicolás), Casimiro Florencio Granzow i de la Cerda. Pla no sols va situar a Sadurní Ximénez en aquesta travessia, sinó que va afegir detalls de la seva pròpia invenció, com que l'acompanyaven una balladora de flamenc i un enllustrador en un carro tirat per una vaca. No sols això, sinó que digué que es va instal·lar en el barri jueu de Varsòvia, fins que les seves crítiques als polonesos van fer que aquests ho expulsessin a Alemanya. Com veurem, fets similars li van succeir al nostre home, però no a Polònia, sinó a Suïssa.

1919: L'incident Ximénez

En 1919, gràcies als articles enviats a la premsa espanyola, és possible seguir-li de nou els passos. En l'edició del dia 8 de febrer d'*El Mundo* trobem un article

¹¹⁷ Segons va explicar en un article posterior (*El Mundo* 03/11/1919), en algun moment de la guerra, Ximénez havia estat a Budapest. Al parlament hauria conegut breument el comte Tisza, que li va preguntar si tenia alguna recepta per a la pau. Atès que aquest polític hongarès va morir el 31 d'octubre de 1918, tenim almenys una data *ante quem* per a aquesta visita, encara que no és possible datar-la amb més precisió.

seu cobrint la Conferència Socialista Internacional que se celebrava a Berna. Seguiria de prop aquest congrés i aniria remetent diverses cròniques al diari (*El Mundo* 14/02/1919, 18/02/1919, 20/02/1919, 08/03/1919).¹¹⁸ El 21 de febrer encara es trobava a Berna, des d'on va enviar un text sobre la història del sionisme i la proposta de Guillem I d'Habsburg de convertir-se en rei de Jerusalem (*El Mundo* 28/02/1919). Dos dies més tard, tanmateix, escrivia des de Munic primer per a *La Vanguardia* (11/03/1919: 10) i, un dia després, per a *El Mundo* (03/03/1919). S'havia desplaçat a la ciutat bavaresa per a descriure la tibant situació en ella a causa de l'enterrament de l'assassinat Kurt Eisner. Va romandre uns quants dies a la ciutat (*El Mundo* 10/03/1919, 11/03/1919 (escrits els dies 27 i 28 de febrer); *La Vanguardia* 13/03/1919: 10 (escrit el 3 de març)), però a principis de març ja estava de tornada a Berna, des d'on elaboraria els següents textos.¹¹⁹ Tornaria a viatjar per Suïssa durant les següents setmanes i aniria transmetent a *El Mundo* cròniques des d'on donaria compte dels seus moviments: Brügg (*El Mundo* 04/04/1919), Rohrbach (*El Mundo* 06/04/1919), Bregenz (*El Mundo* 19/04/1919), Coira (*El Mundo* 21/04/1919, 04/05/1919, 14/05/1919), Sargans (*El Mundo* 23/04/1919) i Sankt Gallen (*El Mundo* 24/04/1919). En ells va mostrar un especial interès per la llengua romanx, a més d'abordar altres temes històrics i d'actualitat. També sortiria breument del país per a visitar la frontera Friburg al maig, des d'on va escriure un parell de textos per al periòdic (*El Mundo* 16/05/1919, 20/05/1919). Si bé el primer se centrava en aquesta ciutat alemanya, el segon estava dedicat a Fiume.

Va tornar al país helvètic, a Berna, i des d'allí remetria una sèrie d'articles centrats en Constantinoble i el Mediterrani oriental (*El Mundo* 02/06/1919, 03/06/1919, 07/06/1919, 09/06/1919; vegeu també *La Vanguardia* 07/06/1919: 8). L'últim aparegut a *El Mundo* és especialment interessant, ja que en ell va tractar la situació de les poblacions sefardites a Esmirna i Salònica. Considerava que la recent sobirania grega sobre aquests territoris constituïa un perill per al futur i integritat d'aquestes comunitats (i, per tant, augurava la possible

¹¹⁸ La crònica apareguda el dia 8 no especificava la data de redacció, però antecedia a totes les altres, ja que indicava que la conferència s'iniciaria en tres dies. Per a la resta, sí que constava la data de redacció: 4, 7, 10 i 15 de febrer, respectivament. Cal indicar, no obstant això, que la del dia 10 de febrer és la que correspon al mes de març, la qual cosa indica el considerable retard amb el qual es va rebre la carta a la redacció a Madrid. Vegeu també *La Veu de Menorca* 15/03/1919: 1-2.

¹¹⁹ El primer, escrit el 6 de març, descrivia la situació interna de Iugoslàvia i la rivalitat serbocroata (*El Mundo* 18/03/1919). El segon, del dia 8, reflexionava sobre el pacifisme i la creació de la Societat de Nacions. Sense data exacta de composició (només s'indica març), van aparèixer un parell d'articles els dies 26 i 31 de març. En el primer, trobem una descripció de la situació interna d'Alemanya farcida de referències literàries i teatrals. En l'últim, Ximénez presentava el conflicte entre sionisme i catolicisme sobre la possessió de Jerusalem. En ell afirmava que en algun moment havia recorregut el camí entre Bir-Musa i Petra. També escriuria un article per a *La Vanguardia* (16/04/1919: 8-9), novament sobre Iugoslàvia.

desaparició de la seva llengua). A partir de juny i juliol, comencem a trobar, al costat dels seus típics articles analitzant diferents aspectes de l'actualitat internacional,¹²⁰ alguns escrits obertament crítics amb Suïssa, que són els que acabarien per provocar-li problemes seriosos. Gràcies a tots ells sabem que, de nou, va estar recurrent tot el país: Berna, Lucerna, Zuric, Lugano, Locarno i l'enclavament de Campione.

Encara que no es va publicar fins al 25 de juliol a *El Mundo*, un dels primers textos hostils contra els suïssos data del 14 de juny. Escrit a Berna, denunciava el maltractament al qual eren sotmesos els estrangers per part de les autoritats helvètiques. En l'article denunciava la censura, tant francesa (li havien confiscat un article no massa amable amb els serbocroats) com suïssa (haviem intervingut un àlbum de fotos sobre l'Hospici del Gran Sant Bernat). Un altre d'aquests primers textos va ser remès a *La Vanguardia* (24/06/1919: 8), on advertia de l'amenaça comunista a Suïssa. Reprendria aquest tema unes setmanes més tard a les pàgines d'*El Mundo* (02/08/1919). Allí insistiria que, malgrat el criteri de les autoritats helvètiques, un possible alçament bolxevic no estaria protagonitzat o instigat per agents estrangers, sinó per elements locals. Pel que sabem a partir dels fets posteriors, l'escrit més problemàtic va ser el que va aparèixer a *El Mundo* el dia 6 de juliol, sota el títol "La fiebre del militarismo". En aquesta crònica, Ximénez denunciava obertament el militarisme de Suïssa i algunes corrupteles que van tenir lloc durant la Primera Guerra Mundial. Uns pocs dies més tard, també apuntava contra els escriptors suïssos i la seva també falsa neutralitat, acusant-los de poc menys que mercenaris. Al juliol, i ja des de Zuric, el nostre protagonista va posar el punt de mira en l'Oficina Central de Turisme suïssa (*El Mundo* 21/07/1919). Més enllà d'usar termes desdenyosos, com "nación de posaderos", o assegurar que el poble suís mancava d'arts i ideals, el text tornava a insistir en l'hostilitat de les autoritats contra els forans, sotmesos a lleis d'excepció. No gaire després (*El Mundo* 26/07/1919), quan des de Lugano escrivia sobre el Ticino (part de la Suïssa italiana), tornava a assenyalar a la Confederació Helvètica com un Estat policial. Finalment, quan va escriure sobre la situació en Campione (*El Mundo* 12/08/1919), amb la tensió existent entre el

¹²⁰ A *El Mundo* va publicar en les següents edicions: 16/06/1919 (Berna, juny; sobre el futur d'Àustria), 24/06/1919 (Berna, juny; sobre les escasses possibilitats d'una Macedònia lliure), 01/07/1919 (sobre el referèndum de Vorarlberg; vegeu *Madrid Científico* 987: 163-164, 996: 306-309), 14/07/1919 (Zuric, juliol; sobre els negocis i inversions estrangeres a la Rússia bolxevic), 18/07/1919 (sense data ni lloc; sobre Hindenburg; vegeu *La Voz de Menorca* 01/08/1919: 1), 30/07/1919 (Locarno, juliol; sobre els consells de guerra contra Talat Paixà i Djavid Paixà a Turquia), 08/08/1919 (Lugano, juliol; sobre la Rússia combatent a la Gran Guerra), 18/08/1919 (Lugano, juliol; sobre les disputes entre Bulgària i Grècia a l'Egeu). També va escriure per a *La Vanguardia*: 15/07/1919: 10 (Lugano, juliol; sobre l'Afganistan), 13/08/1919: 6 (Lugano, juliol; sobre búlgars i grecs).

govern central i el local per un casino, descrivia el lloc com un niu de bolxevics i espies.¹²¹

L'activitat periodística de Ximénez al país helvètic no va passar desapercebuda per a les autoritats locals, que el van detenir i el van posar a la presó, la qual cosa acabà comportant un incident diplomàtic.¹²² Per al relat dels fets, intentem conjugar les informacions procedents de la documentació diplomàtica espanyola, les notícies aparegudes a la premsa i el relat posterior del mateix Ximénez (*El Mundo* 28/10/1919). Segons aquest últim, va ser detingut el dia 17 d'agost a Sedrun, al cantó dels Grissons, i va ser conduït a la presó d'Altdorf. El 19 va ser interrogat pel jutge instructor sobre l'autoria d'alguns articles considerats calumniosos contra Suïssa que havia escrit per a la premsa espanyola, alguns sota el pseudònim "Bover".¹²³ Ximénez va admetre ser l'autor dels textos i, segons diguè, fou reclòs incomunicat durant tres setmanes, fins al dia 6 de setembre. Quan els diaris suïssos es van fer ressò de l'arrest (*Journal de Genève* 23/08/1919: 4; *L'Impartial* 23/08/1919: 3; *L'Express* 25/08/1919: 3; *Geschäftsblatt* 25/08/1919: 3; *Nouvelliste* 26/08/1919: 2),¹²⁴ el ministre espanyol al país, Francisco de Reynoso y Mateo, va deduir que el tal "Bover" havia de ser Sadurní Ximénez, que li havia notificat dos dies abans que es trobava pres a Altdorf (pel que la suposada incomunicació potser no era tal). No era la primera vegada que el diplomàtic tenia notícies sobre ell, ja que acumulava múltiples reclamacions d'hotelers als quals no havia pagat¹²⁵ i Ximénez havia demanat diners a la legació en alguna ocasió. Reynoso va comunicar la informació al

¹²¹ Compari's l'article sobre Campione publicat per *La Vanguardia* (29/07/1919: 8), molt més neutre. Sobre Ximénez a Suïssa, vegeu també Pla 1969: 524. Segons aquest, a Suïssa hauria conegut a Enrique Domínguez Rodiño (1887-1974), periodista i escriptor.

¹²² Per a la documentació diplomàtica del cas: ES.28079.AHN//M°_EXTERIORES_H.3099, Exp.43.

¹²³ En la majoria d'informacions, s'assenyalava que els articles havien estat publicats al diari barceloní *Las Noticias* i a *El Mundo*. Alguns afegeixen algun text per a *La Vanguardia*, probablement en referència a l'article sobre el comunisme a Suïssa del 24 de juny. En tot cas, el pseudònim "Bover" el degué usar únicament per als seus textos per a *Las Noticias*, que no hem pogut recuperar.

¹²⁴ Tots els diaris parlen de "Bover" com el detingut.

¹²⁵ Aquest *modus operandi* coincideix amb el descrit en una anècdota de Pío Baroja (1970: 132-134). En un viatge del cèlebre escriptor per Suïssa (no es detalla quan, simplement s'indica "[h]ace años"), es va trobar amb un peculiar personatge al tren cap a Basilea, que es vanava dels seus èxits, reconeguts per figures com Clemenceau, Lloyd George i Briand. En arribar a destí, li va donar una targeta en la qual es llegia "El Canciller Mayor de Castilla. Hotel Euler" i van acordar trobar-se de nou. En aquesta cita, el personatge es va presentar amb una jove austríaca i va propinar fortes crítiques contra els suïssos. Després d'aquesta trobada, l'encarregat de l'hotel va interceptar a Baroja, preguntant-li si sabia alguna cosa més sobre aquell home, ja que portava més d'un mes a l'hotel sense pagar. L'endemà, l'escriptor va partir i ja no va saber res més d'ell. Més tard, alguns li van indicar que podia tractar-se de Sadurní Ximénez, encara que Pío Baroja no va poder confirmar ni desmentir aquesta identificació.

ministre d'Estat (telegrama 368, 24/08/1919) i va demanar al cònsol a Zuric que fes les seves pròpies indagacions sobre els motius de la detenció del nostre home.

En un nou telegrama al ministre (371, 27/08/1919), Reynoso va poder confirmar que Bover i Ximénez eren la mateixa persona i que l'arrest es devia als articles injuriosos, en què acusava Suïssa d'haver comès crims contra els drets humans durant la Gran Guerra. En aquesta comunicació, a més, el representant espanyol va afegir alguna informació que havia recaptat sobre les activitats prèvies de Ximénez al país. Així, deia haver arribat des de Rússia (vegeu n. 113) el 1916 i la policia va notificar a Reynoso que Ximénez havia estat expulsat del cantó de Vaud per deutes, conducta sospitosa i comprometre la seguretat del país. Les autoritats helvètiques van decretar la seva expulsió de Suïssa o, si no marxava, el seu empresonament. El diplomàtic espanyol requeria en aquest missatge al ministre d'Estat si havia de visar el passaport del detingut perquè pogués, al seu torn, poder demanar a Itàlia o França trànsit a través dels seus països; o bé, si havia d'abstenir-se de tota intervenció i deixar que romangués a la presó. La notícia de la seva detenció va arribar a la premsa espanyola, que solidàriament va reclamar l'alliberament del seu col·lega i la mediació del ministeri d'Estat (*El Fígaro* 27/08/1919: 6; *La Vanguardia* 27/08/1919: 10; *La Voz de Menorca* 27/08/1919: 3; *El Pueblo* 27/08/1919: 3; *El Adelanto* 27/08/1919: 3; *El Correo español* 02/09/1919: 3; *La Correspondencia de España* 02/09/1919: 5; *El Debate* 02/09/1919: 1; *La Correspondencia militar* 03/09/1919: 1; *El Globo* 03/09/1919: 1; *El Imparcial* 03/09/1919: 5; *El Progreso* 04/09/1919: 2; *El Eco de Santiago* 09/09/1919: 1).

L'1 de setembre el cònsol de Berna,¹²⁶ Alfonso Bauer, va redactar un informe per a Reynoso, que al seu torn va reexpedir al ministre d'Estat. En aquest confirmava les acusacions contra Sadurní Ximénez i la seva expulsió de Vaud, si bé afegia que dos anys abans ja havia estat arrestat a Berna per deure a un hotel més de 1.500 francs.¹²⁷ El cònsol i la policia consideraven que la millor opció passava per fer partir a Ximénez al més aviat possible, amb la condició d'evitar que les denúncies dels hotels estafats arribessin abans de la seva expulsió i hagués de romandre empresonat, embullant encara més l'assumpte. Així doncs, comminava a gestionar amb la legació francesa o la italiana (o, en cas necessari, amb l'alemanya o la neerlandesa) un visat per a ell perquè pogués ser repatriat a Espanya a través d'aquests països. Segons el relat de Ximénez, després de la seva presumpta incomunicació, el dia 6 va rebre algunes cartes mutilades i censurades.

¹²⁶ En la carta adjunta de Reynoso al ministre d'Estat, s'assenyalava que el cònsol de Zuric havia declinat fer qualsevol perquisició perquè Altdorf, el poble on es trobava empresonat Ximénez, estava fora de la seva demarcació.

¹²⁷ El que potser explicaria aquell lapse de quatre mesos, entre juliol i novembre de 1917, en els seus articles per a *El Mundo*.

Dos dies més tard, el 8, va tornar a comparèixer davant el jutge instructor que li comunicava que s'havia decretat la seva expulsió del país.

A la fi de setembre, la legació suïssa a Madrid va publicar una nota informant que el retard en el seu alliberament es devia a la tardança a obtenir un visat a un altre país, si bé informava que finalment Alemanya havia autoritzat la seva entrada i ja havia abandonat el país.¹²⁸ No obstant això, aquesta informació va resultar errònia i finalment va ser alliberat de matinada a Altford el dia 13 d'octubre.¹²⁹ Segons relatava Ximénez, es trobava tan feble per l'empresonament que, malgrat que la policia suïssa pretenia que fes a peu els dos quilòmetres des de la presó fins a l'estació de trens, van haver de cridar a un xofer. Després d'un accidentat viatge en cotxe, va arribar a l'estació a les quatre i vint de la matinada, just per a prendre un tren a Briga i després un altre a Milà. Se suposava que des de Gènova havia d'embarcar cap a Espanya, encara que finalment es va quedar en territori italià un temps més. Després de vuit dies sota cures mèdiques, Ximénez va disposar de les forces necessàries per a escriure l'esmentat article, ja a Florència, el dia 23 d'octubre. En aquest text, a més d'explicar els detalls de la seva captivitat, també esmentava succintament el seu pas previ per presó a Àustria. Res va esmentar, com en aquest cas, dels seus deutes hotelers, sinó que ho va atribuir al fet de provenir de Rússia. Finalment, enumerava altres exemples anteriors d'atropellaments contra estrangers per part de les autoritats helvètiques. Aquestes últimes acusacions, van fer que l'assumpte no conclogués totalment amb el seu alliberament. El novembre Reynoso notificava al ministre d'Estat una sèrie d'errors i mentides aparegudes en aquest article, per si veia necessària una rectificació pública. En el text, bàsicament es queixava de la nul·la força diplomàtica que podia exercir Espanya a Suïssa ("de las reclamaciones españolas se les da un ardite"). Ximénez comparava el seu cas amb el d'uns periodistes anglesos i un comerciant espanyol acusats d'espionatge en 1916. Segons va escriure a l'article, els britànics havien estat alliberats al cap de tres dies, mentre que el comerciant espanyol havia romàs quaranta dies retingut; en realitat, segons havia indagat Reynoso, tots havien estat 59 dies a la presó.¹³⁰ Ximénez també esgrimia com a mostra de la repressió suïssa un cas similar al seu d'un corresponsal americà el 1918. Després d'escriure articles crítics, el periodista estatunidenc va ser advertit (o amenaçat) per les autoritats suïsses. No obstant

¹²⁸ El text original pot consultar-se en el citat expedient. Una traducció va ser publicada a la premsa espanyola: *El Mundo* 26/09/1919; *El Figaro* 27/09/1919: 4.

¹²⁹ En el seu article per a *El Mundo*, Ximénez escriu erròniament que va ser el 13 de setembre. Les dades posteriors que ell mateix consignà en l'escrit confirmen que es tractava d'una errata i no d'una discrepància entre les informacions disponibles.

¹³⁰ Afegia, a més, que els reporters anglesos eren tres i no dos. Reynoso també va presentar el cas del matrimoni Draycott, ell reporter de l'*Standard*, que havien passat 72 dies empresonats en aquella època.

això, a Reynoso el van informar que mai s'havia amonestat a un periodista d'aquesta nacionalitat. També presentava l'exemple d'un reporter del diari italià *Secolo*, que havia escrit un vehement article sobre les vexacions que sofrien els seus compatriotes en territori helvètic. Malgrat que Ximénez considerava que aquest text havia anat molt més allà que qualsevol dels seus, Reynoso matisava que no se l'havia expulsat perquè no havia injuriat a Suïssa com el nostre home, sinó que únicament havia criticat algunes mesures administratives. Per allunyar qualsevol indici d'arbitrarietat després de la decisió d'expulsar a Sadurní Ximénez, el representant espanyol feia un recompte, desglossat per nacionalitats, de tots els periodistes expulsats per abusar "de la hospitalidad de Suiza". Així doncs, creia demostrat que no hi havia cap prova d'una malvolença especial de les autoritats helvètiques contra els espanyols. Tot i el detallat informe, des del ministeri es va declinar publicar una rectificació, al·legant la poca difusió que havia tingut l'escrit de Ximénez a la premsa.

1920-1922: Tornada a Espanya

Com assenyalàvem, Sadurní Ximénez no va tornar directament a Espanya des de Gènova, sinó que va romandre uns mesos a Itàlia. Des d'allà anà remetent diferents textos per a *El Mundo* i *La Vanguardia*, des de Florència, Milà, Roma i Pavia, tant de l'actualitat italiana com de la internacional.¹³¹ Entre aquesta producció val la pena destacar el que va publicar en la primera capçalera el dia 30 de novembre de 1919. Ja des de la seguretat de Florència, aprofitava per a arremetre contra alguns dels seus enemics recents. D'una banda, una altra vegada

¹³¹ *La Vanguardia* 10/02/1920: 8 (sobre Armènia i redactat a Roma), 23/03/1920: 10 (sobre el mateix tema, però escrit a Milà), 25/03/1920: 10 (sobre els àrabs i enviat novament des de Roma). És significatiu que Ximénez, havent-se posicionat 25 anys enrere en contra de l'existència de matances d'armenis a mans otomanes (vegeu Mendoza 2021: 283-284), ara les reconegués. No obstant això, vinculava aquestes massacres als Joves Turcs. Així doncs, no es tractava d'una retractació, sinó que va aprofitar l'ocasió per a tornar a atacar a uns dels seus enemics. A *El Mundo* va publicar en les edicions dels dies 03/11/1919 (Florència, octubre; sobre les memòries de guerra i la seva visita a Budapest; vegeu n. 117), 28/11/1919 (Milà, 17-18 de novembre; sobre les eleccions italianes), 02/01/1920 (Milà, desembre; sobre el discurs d'obertura de l'any acadèmic del professor Borgese centrat en la pau intel·lectual), 05/01/1920 (Roma, desembre; sobre l'epifania), 02/02/1920 (Roma, gener; sobre la delicada situació econòmica d'Itàlia), 18/02/1920 (Roma, febrer (9?); sobre Fiume), 21/02/1920 (Roma, febrer; sobre la situació a Turquia), 28/02/1920 (Milà, 21 de febrer; sobre una pastoral del cardenal Ferrari), 05/03/1920 (Pavia, 24 de febrer; sobre la ciutat, la famosa batalla i la pèrdua de la influència internacional d'Espanya), 20/03/1920 (Milà, març; sobre el passat i futur de Constantinoble), 30/03/1920 (sobre l'arribada d'Essauloff a Gènova i la situació agrària a la Rússia dels soviets), 08/04/1920 (Milà, 24 de març; sobre les obres de Franz Lehar, les operetes i les obres d'avantguarda), 10/04/1920 (Milà, 28 de març; sobre el panorama teatral de la ciutat). No podem descartar que escrivís més articles, però just per a aquest període hi ha llacunes en el fons microfilmada de la Biblioteca Nacional d'Espanya.

criticava als escriptors suïssos i la seva presumpta neutralitat interessada. En segon lloc, acusava de nou les autoritats franceses d'haver confiscat els seus articles enviats des d'Àustria el 1917. L'article també denunciava l'ús fraudulent de les valises diplomàtiques, posant als suïssos al centre de l'escàndol i responent així a les acusacions de l'hongarès Ottokar von Czernin contra representants espanyols.¹³² Uns mesos més tardes, arremetia de nou contra Suïssa des de Roma (*El Mundo* 23/02/1920). Considerava totalment fora de lloc que Suïssa, a la qual considerava la major enemiga de la pau, hagués aconseguit ser la seu de la Societat de Nacions. De nou, explicava el paper hipòcrita i interessat que la Federació Helvètica havia exercit durant la Gran Guerra. D'entre la resta d'articles, val la pena destacar dos escrits al febrer de 1920 a Roma, on tornava a insistir en el perill de dispersió de les comunitats sefardites d'Esmirna i Salònica, així com l'impacte que podia tenir això en la influència espanyola en el Mediterrani oriental, lamentant-se de les oportunitats perdudes. El dia 25 de febrer es publicava un tercer article, més general, sobre la història del concepte de Sefarad i de la comunitat sefardita. A la fi de març estaria breument a París, des d'on escrigué un article per a *La Vanguardia* (06/04/1920: 8).

A partir de l'abril del 1920, sembla probable que ja estigués de tornada a Espanya. Els següents articles publicats a les pàgines d'*El Mundo* apareixen sense cap indicació de data ni lloc de redacció.¹³³ Fins i tot va arribar a signar un text novament com "El Maghrebi" (sic) el 15 de maig, comparant Tànger i Fiume. Seria llavors, ja a mitjan 1920, quan s'hauria reunit per fi amb la seva família a Barcelona, on haurien buscat establir-se.¹³⁴ Lluny de trobar la pau i la tranquil·litat, la situació econòmica de la família sembla que va ser especialment delicada en alguns moments i Ximénez es va veure embolicat en uns certs assumptes tèrbols que involucraren les més altes autoritats del país. A l'octubre del 1920 es va interrompre la seva col·laboració amb *El Mundo* durant més de

¹³² Aquest article li va valer les crítiques del *Mercure de France* 01/01/1920: 269-272.

¹³³ *El Mundo* 05/04/1920 (sobre la pagesia russa), 17/04/1920 (sobre els nens vienesos demanant caritat per tota Europa), 22/04/1920 (sobre les Madones de Rafael), 30/04/1920 (sobre Rafael), 08/05/1920 (sobre les línies de defensa de Constantinoble i la posició internacional otomana després de la derrota), 01/06/1920 (sobre les inversions internacionals a Mesopotàmia), 17/06/1920 (sobre Albània i l'error italià de provar d'envair-la) 30/07/1920 (sobre Adrianòpolis i l'aliança entre búlgars i iugoslaus contra els turcs), 19/08/1920 (sobre la guerra poloneso-soviètica, la qual cosa confirmaria que no estava en la zona durant la contesa), 21/08/1920 (sobre les operacions dels soviètics al nord de Pèrsia), 26/08/1920 (sobre Lloyd George i el sionisme), 01/09/1920 (sobre l'evacuació italiana d'Albània), 07/09/1920 (sobre les connexions russes de la Creu Roja a Suïssa), 02/10/1920 (sobre el comunisme italià).

¹³⁴ La presència de Ximénez a Barcelona està confirmada, com a mínim, a partir del dia 28 de maig del 1920, quan es va donar novament d'alta a l'Ateneu Barcelonès, segons consta en el *Llibre de registre de socis transeünts de l'entitat*.

mig any, però curiosament va continuar escrivint per a *La Vanguardia* fins a finals de maig de 1921.¹³⁵ Aquesta data, com veurem, no sembla producte de l'atzar.

D'entre gener i juny del 1921, es conserven una sèrie de cartes entre ell i Josep Puig i Cadafalch, president aleshores de la Mancomunitat de Catalunya.¹³⁶ La primera d'elles, datada a 31 de gener, revela que s'havien conegut a casa del senyor Ventosa¹³⁷ i allí Sadurní Ximénez s'hauria compromès a donar una nova imatge a la revista *D'ací d'allà*.¹³⁸ En aquesta missiva explicava a Puig i Cadafalch que les seves propostes s'havien trobat sempre amb l'oposició d'Ignasi Folch i Torres, director de la revista entre 1919 i 1924. En resposta a la carta, Ximénez va ser convocat a una reunió pel dia 23 de febrer.

Les següents missives prenen un caire més personal i, fins i tot, dramàtic, evidenciant els problemes fonamentalment econòmics que arrossegava Sadurní Ximénez.¹³⁹ El dia 24 de maig enviava una carta de nou al president de la

¹³⁵ Des de juliol de 1920, trobem diversos articles seus publicats a *La Vanguardia*: 13/07/1920: 12 (sobre el conflicte que s'estava produint a l'Àsia Menor entre turcs i grecs), 31/08/1920: 10, 08/09/1920: 6, 18/09/1920: 8, 17/10/1920: 14, 06/11/1920: 8, 20/11/1920: 10, 04/12/1920: 8, 17/12/1920: 8, 08/01/1921: 8, 01/02/1921: 12 (tots ells conformen una llarga sèrie sota el títol "La revolució en la literatura rusa"), 09/02/1921: 10 (sobre les relacions entre soviètics i polonesos), 22/02/1921: 10 (sobre el recentment traspasat Piotr Kropotkin), 04/03/1921: 10 (sobre Gorki), 10/03/1921: 10 (sobre la mort del rei Nicolau de Montenegro), 27/03/1921: 14 (sobre ritus pasquals de l'església ortodoxa), 02/04/1921: 14 (sobre l'últim emperador austrohongarès, Carles d'Habsburg), 16/04/1921: 14 (sobre l'economia polonesa), 23/04/1921: 14 (sobre la llegenda de Sant Jordi), 07/05/1921: 8 (comparant a Napoleó amb alguns personatges contemporanis), 17/05/1921: 12 (sobre Napoleó als Alps), 27/05/1921: 6 (sobre la intel·lectualitat russa/soviètica). A més, va publicar durant 1920 set articles més sota el pseudònim Demonax, tots tractant sobre la nova Rússia soviètica: *La Vanguardia* 04/05/1920: 10, 11/05/1920: 14, 20/05/1920: 10, 05/06/1920: 8, 12/06/1920: 10, 09/07/1920: 10, 03/08/1920: 8. Vegeu Ripoll Sintes 2022: 50-51.

¹³⁶ Arxiu Nacional de Catalunya, AFH-737-2013-5808 (UI: 336).

¹³⁷ Podria tractar-se de Joan Ventosa i Calvell (1879-1959), un dels fundadors i primers dirigents de la Lliga Regionalista. En els moments de la carta era diputat al Congrés dels Diputats per la circumscripció de Girona (districte de Santa Coloma de Farners).

¹³⁸ Sadurní Ximénez va publicar diversos articles a la revista entre 1920 i 1922. El primer d'ells, en el número de setembre de 1920 (866-868), va estar dedicat al pare Francesc Nonell, religiós franciscà al qual havia conegut a Aden. Un mes més tard, en el *D'ací d'allà* d'octubre (938-941), va aparèixer un text sobre l'Afrodita de Cnidos. En aquest mateix número (902-907), hi ha un article sobre els Jocs Olímpics d'Anvers signat amb les inicials S. X., la qual cosa fa bastant probable que ell també fos el redactor. Després, al gener de 1921 (4-9), va escriure "La tragèdia de [sic] Ekaterinburg", dedicat al final de la dinastia dels Romanov. El següent, aparegut al lliurament de maig de 1921 (382-384), va portar el títol de "Reflexions d'un alpinista" i era una amarga queixa contra la creixent massificació turística dels pics dels Alps i d'Àsia Central. Finalment, va publicar un altre text en el *D'ací d'allà* de desembre de 1922 (961-962) centrat en Caldea, on apareixen un bon nombre de detalls sobre la història antiga de la regió. Reprenia, breument, el seu estil particular, en el qual les seves vivències (ell mateix va indicar que havia visitat la zona uns anys enrere) s'entrecreuaven amb copioses referències històriques i antropològiques.

¹³⁹ Els alts i baixos econòmics podrien explicar la seva baixa de l'Ateneu al març d'aquell any, per a tornar-se a donar d'alta només dos mesos més tard, al maig.

Mancomunitat explicant-li que es disposava a viatjar a Madrid, bàsicament, a cobrar deutes pendents.¹⁴⁰ Així i tot, per a rebre aquests diners, Sadurní necessitava desplaçar-se a la capital espanyola i, per això, demanava a Puig i Cadafalch si podia avançar-li tres-centes pessetes per al viatge i per a la seva dona. La situació que descrivia Ximénez era realment llastimosa. L'amo de l'hotel on vivien els havia amenaçat amb l'expulsió en 24 hores, si bé havia accedit finalment a esperar al retorn de Ximénez de Madrid (que ell calculava en quatre o cinc dies). El nostre personatge es mostrava totalment confiat que seria capaç de cobrar tot el que se li devia i, de nou a Barcelona, podria retornar els diners a Puig i Cadafalch i, posteriorment, comprar-se una finca rústica als afores de Barcelona.¹⁴¹ Pel que sembla, no va rebre ni resposta ni els diners del president de la Mancomunitat.¹⁴²

Malgrat tot, Sadurní Ximénez va aconseguir viatjar a Madrid, si bé el seu càlcul de quatre o cinc dies per a resoldre tots els assumptes pendents es va quedar clarament curt. Durant aquest temps, sembla que va establir la seva base a la redacció del diari *El Mundo*. El dia 3 de juny es trobava ja a Madrid i va escriure una carta bastant alarmant a Puig i Cadafalch.¹⁴³ Segons va detallar en aquesta comunicació, Ximénez hauria estat amenaçat i, sabent que la seva residència a Sarrià estava vigilada,¹⁴⁴ abans de partir va fer nit a casa d'un amic. Aquest mateix company seria el que li hauria facilitat els diners per a marxar de Barcelona. Tot

¹⁴⁰ Fa referència, en primer lloc, a uns certs bons de segur alemanys sobre carruatges i cavalleries presos de la propietat de Moguelev. També esmentava que es dirigiria a l'editorial Calpe per a saldar deutes i lliurar-los dos nous volums. Sadurní Ximénez va traduir al castellà múltiples obres de Txéjov per a aquesta editorial. En aquells moments, ja s'havia publicat la d'*El jardí dels cirerers* (1920). Aquest nou treball que esmentava podria ser *Història d'una anguila i altres històries* (1922). Finalment, també ultimaria alguns assumptes dels quals s'havia encarregat Àngel Ossorio i Gallardo (1873-1946). Aquest advocat i polític va ser governador civil de Barcelona entre gener de 1907 i juliol de 1909, just amb l'esclat de la Setmana Tràgica. En el moment d'escriptura d'aquesta carta, era diputat a Madrid per la circumscripció de Saragossa (districte de Casp) pel Partit Conservador (maurista).

¹⁴¹ Allà, va escriure, posaria en pràctica un projecte que havia explicat en el mateix Puig i Cadafalch en una carta anterior, que, desafortunadament, no s'ha conservat. Per tant, desconeixem de què es tractava, però podria tenir relació amb l'assumpte que va exposar a la carta del 3 de juny, o bé a l'agència esmentada en la del 3 de desembre (*infra*).

¹⁴² En una nota al llapis, s'indica que "No l'ha contestat res per haver-ho fet en altre fa dos dies". Probablement, seria en aquesta comunicació anterior en la qual Ximénez hauria exposat el seu projecte.

¹⁴³ Arxiu Nacional de Catalunya, AFH-737-2013-6013 (UI: 346).

¹⁴⁴ No acaba de quedar clar si aquest domicili a Sarrià seria propi o es tractaria de l'hotel abans esmentat. En aquesta mateixa carta se'n indica que la dona i els fills s'haurien quedat a Sarrià, però en el telegrama que després enviaria Natalia Turbin es tornava a fer esment a l'amo de l'hotel (*infra*). Aquesta estada en un hotel també apareix confirmada per les dades de Francesc Cambó (*La Vanguardia* 25/03/1934: 9). D'altra banda, Josep Pla (1969: 524) va escriure que havien residit a Sant Gervasi.

seria fruit de la seva recerca per a desemmascarar “los que dirigen la organizaci3n secreta, el 3ltimo enlace en el terrorismo barcelon3s”. Una organitzaci3n forana (“[t]odos los elementos que act3an sueo de nacionalidad extranjera”) i s’ent3n que vinculada a la lluita obrera, ja que, si b3 l’anarquisme era la for3a dominant en aquest 3mbit, les paraules de Xim3nez podrien indicar uns enemics invisibles d’adscripci3 comunista (“[m]i mujer y mis hijos quedaron en Sarri3, sin recursos, llenos de inquietud, ni m3s ni menos que si no se hubiesen movido del pa3s de los s3viets”).¹⁴⁵ No resulta estrany que, en resposta a aquesta comunicaci3, el dia 10 de juny, el president li recoman3s a Xim3nez que es pass3s per la seu de la Lliga Regionalista a Madrid per a parlar amb un dels principals organitzadors del pistolerisme, Josep Bertran i Musitu,¹⁴⁶ el qual ja hauria estat informat pel mateix Puig i Cadafalch sobre l’assumpte.¹⁴⁷

Bo i aix3, en una nova carta, ara del 17 de juny, el nostre personatge deia que no havia estat capaç encara de trobar Bertran i Musitu a la seu.¹⁴⁸ De nou, va tornar a insistir a la missiva en la penosa situaci3 en la qual es trobava la seva fam3lia a Sarri3. El to va ser encara m3s desesperat en la seg3ent carta, cinc dies m3s tard, en la qual s’adjuntava un telegrama de la seva esposa, Natalia. La dona i els fills es veien de nou expulsats, sotmesos a constants amenaces i humiliacions, i condemnats a passar fam. A m3s, la salut del mateix Xim3nez havia impedit que s’hagu3s pogut reunir amb Bertran i Musitu. Com a 3nica resposta, enviada l’1 de juliol, l’oficina de Puig i Cadafalch li va comunicar que el president es trobava des de feia dues setmanes a Par3s i encara seria all3 dues m3s.

Desconeixem com va acabar l’afer, ja que en la seg3ent carta, del dia 3 de desembre de 1921, no es fa cap esment a aquest tema.¹⁴⁹ De fet, Xim3nez es va dirigir a Puig i Cadafalch per a demanar-li ajuda en una nova empresa que havia iniciat, segons explicava, tres mesos enrere:¹⁵⁰ la Sud-Europa. Fundada a

¹⁴⁵ Tamb3 podria ser que no indiqu3s aix3 la ideologia pol3tica dels seus perseguïdors, sin3 que fora un comentari general sobre la perillosa i prec3ria situaci3 de la qual havia fugit la seva fam3lia.

¹⁴⁶ Josep Bertran i Musitu (1875-1957) va ser tamb3 un dels fundadors de la Lliga. En aquells moments, era diputat de la mateixa en el Congrés, per la circumscripci3 de Barcelona (districte de Vilanova i la Geltr3). Poques setmanes despr3s de la carta, amb el nomenament de Francesc Camb3 com a ministre de Finances, es convertiria en el seu sotssecretari. En 1922 ell mateix seria breument ministre de Gr3cia i Just3cia.

¹⁴⁷ No s’ha trobat al Fons Puig i Cadafalch conservat a l’Arxiu Nacional de Catalunya cap comunicaci3 escrita entre el president i Bertran i Musitu en aquestes dates tractant l’assumpte.

¹⁴⁸ Arxiu Nacional de Catalunya, AFH-737-2013-5808 (UI: 336).

¹⁴⁹ Arxiu Nacional de Catalunya, AFH-737-5823-5825 (UI: 339/2). No obstant aix3, al dors de la carta de Xim3nez, escrita a llapis, es troba l’adre3a de l’Editorial Calpe que, com hav3em esmentat, devia encara diners d’algunes traduccions al nostre home.

¹⁵⁰ Aix3 i tot, el mateix Xim3nez va indicar que el seu desenvolupament havia quedat aturat durant un temps mentre es recuperava d’una malaltia. Tenint en compte les dates, no es tractaria del mateix episodi al qual feia al·lusió a la carta del 17 de juny.

Madrid¹⁵¹ i potser inspirada en una idea del mateix president de la Mancomunitat,¹⁵² era una agència d'informació periodística que, segons ambicionava Sadurní Ximénez, i gràcies a “[s]u organización y las vastas ramificaciones que nos hemos creado en Europa y America, nos permitirán hacernos dueños de toda la información española en Europa y en América y divulgar en España cuanto guarda relación con el movimiento extranjero en sus aspectos múltiples”. El nostre personatge escrivia a Puig i Cadafalch per a demanar-li el seu suport per a instal·lar una oficina a Barcelona, prometent enviar-li més informació sobre l'empresa si així ho requeria.¹⁵³ El president es va mostrar interessat en el projecte i va accedir a rebre més dades al respecte en una carta escrita el dia 7 de desembre.¹⁵⁴ No obstant això, no hi ha més correspondència i, per tant, desconeixem si Ximénez va arribar a remetre aquesta informació.¹⁵⁵

Amb la seva arribada a Madrid, a principis de juny es va reprendre la seva col·laboració amb el diari *El Mundo*. Els dos primers articles els va signar amb el seu nom,¹⁵⁶ però a partir d'aquí sembla voler emmascarar la seva identitat. Encara que no és possible confirmar-ho, alguns textos d'*El Mundo* d'aquelles dates que van ser publicats sense fer constar l'autor podrien ser seus, ja que abordaven temes recurrents seus o que havia tractat en els anys anteriors (les relacions entre Grècia i Turquia, l'expulsió d'espanyols a Orient, el tsarisme, els intel·lectuals russos, Lloyd George i el sionisme, el Rif, la posició d'Espanya al nord d'Àfrica...), alguns amb plantejaments bastant pròxims als expressats per Ximénez. Els dies 5 i 11 de juliol apareixien dos articles signats sota el pseudònim “Lynx” (i/o “Lyux”) que discorrien sobre els estats policials (la Rússia tsarista i bolxevic, Àustria), un tema que ja havia desenvolupat en alguns dels seus articles suïssos. De nou, no podem confirmar que siguin de la seva autoria, però no sembla forassenyat. Uns dies més tard, *El Mundo* publicava dues peces signades amb l'àlies “Demonax”, que ja havia usat a *La Vanguardia* (vegeu n. 135). El primer (23/07/1921) versava sobre el Cid i el segon (27/07/1921) reflexionava sobre el ministeri d'Instrucció Pública, per tant, temes poc controvertits i que no tenien

¹⁵¹ És bastant possible, per tant, que no hagués tornat a Barcelona des que havia marxat a finals de maig.

¹⁵² En la carta s'esmenta que Puig i Cadafalch havia parlat del projecte d'una agència com aquesta en l'última entrevista que havia mantingut amb Ximénez (potser la del 23 de febrer (*supra*)?).

¹⁵³ La carta està escrita en paper d'aquesta nova agència on es llegeix: “Sud Europa / Oficina internacional de informaciones políticas y financieras / Boletines en todos los idiomas”. Aquest servei d'informació recorda al que Sadurní Ximénez ja havia posat en marxa a Constantinoble per als subscriptors de la seva revista *Archives Asiatiques* (*supra*).

¹⁵⁴ Curiosament, al sobre en el qual es va enviar la carta, Puig i Cadafalch designà a la Sud-Europa una empresa de publicitat.

¹⁵⁵ A la premsa de l'època tampoc trobem cap anunci ni referència de l'agència de Ximénez. Això suggereix que l'empresa no va ser massa reeixida.

¹⁵⁶ *El Mundo* 08/06/1921 (sobre “l'ocàs dels bolxevics”), 11/06/1921 (sobre la intel·lectualitat russa).

res a veure amb el bolxevisme com a la sèrie de *La Vanguardia*. El dia 19 d'agost s'imprimia a *El Mundo* un breu escrit descrivint una escena testificada a Aràbia temps enrere i aquesta vegada signava com a S. X. No va ser fins just una setmana més tard (*El Mundo* 26/08/1921) que Ximénez tornava a publicar un article amb el seu nom complet, en el qual comparava la política anglesa amb la de Catalunya II. En el marc de la campanya d'Annual, va publicar un parell d'articles més: un comparant el Terç de Flandes amb l'africà (*El Mundo* 29/08/1921) i un altre sobre la pirateria rifenya (*El Mundo* 08/09/1921). Els dos últims textos que publicaria, no obstant això, van aparèixer sota el pseudònim "Lynx". La primera peça, apareguda el 28 de setembre, es detenia en els precedents del terç, un tema que precisament havia tractat en un dels articles signats amb el seu nom. El segon, del dia 30, se centrava en el Làrix de Vélez. Després d'això, es va detenir novament la seva col·laboració, potser perquè es va centrar en la creació de la seva agència. Aquests intents continus i diversos de protegir la seva identitat podrien revelar que realment estava preocupat per la seva seguretat i el relatat a Puig i Cadafalch no era una exageració o fruit de la seva imaginació. Com hem vist, alguns articles, malgrat ser totalment innocus, van ser signats amb àlies també. Per això, no sembla que volgués protegir-se simplement pel contingut dels seus textos, sinó que sembla ser un intent més general de no revelar el seu parador i adoptar un perfil baix durant un temps. Atès que els articles de *La Vanguardia* sí que els va signar amb el seu nom,¹⁵⁷ podem suggerir que la seva intenció era fer pensar que seguia a Barcelona i que no s'havia traslladat a Madrid. En aquest aspecte només podem conjecturar els motius per a aquest errant ús de noms i pseudònims, però sens dubte revelen algun element anòmal.

Tampoc tenim moltes dades sobre Sadurní Ximénez fins al 1923, més enllà dels seus articles a la premsa. A *El Mundo* la seva col·laboració es limità a un sol article a la fi de l'any 1922 sobre l'art a Rússia signat com a S. X. (*El Mundo* 04/12/1922). Amb aquest text breu es tancà aparentment una llarguíssima

¹⁵⁷ Els articles per a *La Vanguardia* (vegeu n. 135) s'havien detingut coincidint amb el seu drama personal. El següent article no va aparèixer fins al 7 de juliol (07/07/1921: 13, sobre l'educació i la cultura a la Rússia soviètica). A partir de llavors, Ximénez va tornar a publicar amb una certa assiduitat en aquest diari: *La Vanguardia* 14/07/1921: 10, 06/08/1921: 6, 12/08/1921: 8, 20/08/1921: 8, 25/08/1921: 10, 06/09/1921: 10, 10/09/1921: 8, 21/09/1921: 10, 07/01/1922: 8, 21/04/1922: 10, 12/10/1922: 16, 21/10/1922: 12. Noti's, de nou, el parèntesi existent a partir de setembre del 1921, com ja observàvem amb *El Mundo*. Són fonamentalment articles de geopolítica i de temes d'actualitat internacional, amb ocasionals descripcions vívides i detalls històrics dispersos. La temàtica es mou, amb poques excepcions, al voltant de Rússia, o bé del nord d'Àfrica. Com dèiem, es pot apreciar que les col·laboracions es van reduir notablement a partir de la tardor de 1921, la qual cosa podria explicar per què en una nota necrològica, *La Vanguardia* (01/04/1933: 3) assegurés que el seu últim article amb ells datava de 1921. Més enllà d'aquesta capçalera, hem trobat alguns dispersos en diferents periòdics (alguns d'ells còpies dels ja publicats a *La Vanguardia*): *Las Provincias* 21/06/1921: 3, 06/07/1921: 2, 19/07/1921: 6, 21/07/1921: 2; *El Pueblo* 14/08/1921: 2.

col·laboració habitual entre aquest periòdic i el nostre home. El 1923, com es detalla en un altre article (Mendoza 2022a), va escriure amb freqüència per a una altra capçalera, l'*Heraldo de Madrid*. Així doncs, només els pocs articles per a *La Vanguardia* testimonien la seva activitat per a l'any 1922. No obstant això, a *El Mundo*, trobem alguns textos signats amb àlies que, per contingut i enfocament, podrien suggerir la seva ploma. Encara que no tinguem cap certesa, val la pena consignar aquí aquestes opcions i sumar-les, amb un interrogant, a la llarga llista de pseudònims usats per Sadurní Ximénez. Per exemple, des de París, un tal Barón Hesperia comentava l'actualitat internacional setmanalment. Certament, l'estil dels articles no acaba d'encaixar amb el conegut pel nostre home, però les connexions de Ximénez amb la capital francesa i el tema general de les columnes podrien donar versemblança a aquesta possibilitat. D'altra banda, trobem a un autor que signava els seus articles sobre Turquia com Salustio i, probablement, més tard com Peregrinus. Aquí la temàtica és més específica i coincideix amb un dels àmbits de la política internacional que millor coneixia Ximénez. Els noms triats, a més, tenen ressonàncies clàssiques (com també Demonax, de fet), sent el nostre home un clar entusiasta del període. No obstant això, cal indicar que són peces bastant més breus que els articles habituals de Ximénez, si bé aquell article posterior del 4 de desembre signat com a S. X. també seria més curt de l'acostumat.

Per sort, aquest període relativament fosc no es va allargar massa en el temps. A partir de 1923, al contrari, trobem una etapa especialment ben documentada. Aquell any es retrobaria amb Cambó i iniciaria una dècada frenètica, en la qual recobriria amb nous ànims el seu antic interès per la història i l'arqueologia, abandonat durant aquestes primeres dècades del segle XX (Mendoza 2022a, 2022b).

Conclusions

Els primers dotze anys del segle XX reuneixen bona part dels grans aspectes que caracteritzen la vida de Sadurní Ximénez. El seu retorn a la primera plana amb els seus plans per les Chafarinas suposa una continuació del seu incident, uns anys enrere, per la seva proposta hipotètica de cedir les illes a Alemanya. Els següents anys són tranquils pels estàndards de Ximénez. S'assenta a Tànger i fa vida familiar, amb el naixement dels seus dos fills. Tanmateix, la seva activitat periodística i política africanista no s'atura i es mou sovint pel nord d'Àfrica. El 1909, però, la seva pulsio per errar pel món es torna a activar amb plena força i el tenim viatjant per Europa central i els Balcans durant els següents anys. Salònica i el món sefardita són dos potents imants, però la situació a Constantinoble exerceix sobre ell i el seu esperit de cronista una atracció inigualable. Els anys a la capital otomana seran agredolços. Per una banda, podrà tirar endavant

iniciatives periodístiques i editorials. De fet, la fundació d'*Archives Asiaticques* suposa un retorn al Sadurní Ximénez en què conviuen el seu vessant periodístic i l'erudit, amb especial interès per la història i l'arqueologia. Així i tot, la seva activitat al capdavant de diaris hostils contra els Joves Turcs faran que la situació acabi sent perillosa per la seva vida i es vegi obligat a posar terra de pel mig temporalment. Però aquesta actitud cauta dura poc i quan mesos després la imminent guerra als Balcans estigui a punt d'esclatar, Ximénez no podrà resistir-se a veure i narrar els fets des de la primera línia. S'acaba, doncs, aquesta etapa de la vida d'aquest menorquí errant i en els següents anys retrobarà la seva antiga ocupació com a cronista de guerra, com 35 anys enrere.

La següent dècada serà encara més convulsa. El retorn a l'activitat de corresponal no fou senzill. Per una banda, ja no és el jove de vint i escaig anys de les seves primeres aventures; ara ja supera la seixantena. D'altra banda, la situació ha canviat dràsticament i el treball del reporter ha quedat substituït per les grans agències de notícies i coartat per la censura i la supervisió militar. A més, el nostre home es veu implicat en diferents afers foscos, incloent-hi les seves detencions a Àustria i Suïssa. En aquesta època són recurrents els seus problemes econòmics. La seva tornada a l'Estat espanyol tampoc li serveix per alleugerir la situació. Es reuneix amb la seva família, però en una situació molt precària. De nou, la necessitat de diners i possibles amenaces el fan fugir de Barcelona per a instal·lar-se a Madrid. La por sembla ser real i no un pretext, si fem cas a la seva voluntat d'amagar la seva identitat en els escrits d'aquells mesos. És una època en què el seu interès per la història i l'arqueologia no afloren gairebé, més enllà de petits exemples aquí i allà. Caldrà esperar als darrers deu anys de la seva vida perquè aquest amor pel món antic es manifesti ja de manera desacomplexada.

Bibliografia

- Actes du seizième Congrès international des orientalistes, session d'Athènes (6-14 avril 1912)*. 1912. Athènes: Imprimerie Hestia.
- Allison, Christine, 2001: *The Yezidi oral tradition in Iraqi Kurdistan*. Richmond, Surrey: Curzon.
- Cambó, Francesc, 1981: *Memòries (1876-1936)*. Barcelona: Alpha.
- Carreras i Verdaguer, Carles, 2022: "Textos i contextos de Sadurní Ximénez". A M. A. Limón (ed.): *Sadurní Ximénez. A la recerca de la notícia més enllà de les fronteres*. Menorca: Institut Menorquí d'Estudis, 95-134.
- Du Gast, Camille, 1909: "Ce que m'a dit le Rogui", *Je Sais Tout* 1909 (2), 293-300.
- Esquembri Hinojo, Carlos, 2013: "La vuelta de Sadurní Jiménez y el contrabando de armas". A A. Bravo Nieto / J. A. Bellver Garrido / S. Gámez Gómez (eds.):

- Chafarinas: El ayer y el presente de unas islas olvidadas II (Aldaba 38)*, Melilla: UNED Melilla, 9-42.
- Fuccaro, Nelida, 1999: *The other Kurds: Yazidis in colonial Iraq*. London: I.B. Tauris.
- García-Reyes, Juan Carlos, 2022: “El polígrafo menorquín Sadurní Giménez Enrich (1853-1933): agente humanitario, explorador científico, corresponsal de guerra”. A M. A. Limón (ed.), *Sadurní Ximénez. A la recerca de la noticia més enllà de les fronteres*. Menorca: Institut Menorquí d’Estudis, 15-45.
- Guest, John S., 1993: *Survival among the Kurds: a history of the Yezidis*. London: Routledge.
- Hernández Mora, Joan, 1950: “De la vida del sabio aventurero mahonés Sadurní Ximénez”, *Revista de Menorca* 37 (1), 85-110.
- Limón Pons, Miquel Àngel, 2014: “Sadurní Ximénez (1853-1933): Un misterioso “homenot” entre el periodismo, la intriga y el espionaje”. A X. Pla / F. Montero (eds.), *Cosas vistas, cosas leídas: la edad de oro del periodismo literario en Cataluña, España y Europa*. Kassel: Reichenberger, 126-151.
- Mendoza, Marc, 2021: “Los trabajos histórico-arqueológicos de Sadurní Ximénez durante el período 1877-1899”, *Aula Orientalis* 39(2), 263-292.
- 2022a: “Els viatges arqueològics pel Mediterrani oriental de Sadurní Ximénez i Francesc Cambó (1923-1925)”, *Pyrenae* 53(2), 169-187.
- 2022b: “Sadurní Ximénez (1926-1933): Les ambicions arqueològiques d’un aventurer oblidat”, *Revista d’Arqueologia de Ponent* 32, 101-120.
- Pabón, Jesús, 1952: *Cambó, 1876-1918*. Barcelona: Editorial Alpha.
- Pastor Garrigues, Francisco Manuel, 2006: *España y la apertura de la cuestión marroquí (1897-1904)*. València: Universitat de València.
- Pastor Petit, Domènec, 1988: *Espies catalans*. Barcelona: Pòrtic.
- Pla, Josep, 1969: *Homenots. Primera Serie*. Barcelona: Destino.
- Ripoll Sintes, Blanca, 2022: “‘Más cerca y profundamente’. La col·laboració de Sadurní Ximénez a La Vanguardia (1914-1928)”. A. M. A. Limón (ed.), *Sadurní Ximénez. A la recerca de la noticia més enllà de les fronteres*. Menorca: Institut Menorquí d’Estudis, 47-62.
- Vilar, María José, 2006: “España, Alemania y las islas Chafarinas en vísperas del replanteamiento de la Cuestión Marroquí (1885-1902)”, *Studia historica, H.^a contemporánea* 24, 207-229.
- Ximénez, Sadurní, 1903: “España en el Riff”, *Revista Comercial Ibero-Americana Mercurio* 19, 134-135.
- 1912a: “Au Pays du Diable. Excursion chez les Yézidis I. De Ninive à Beit-Acha”, *Archives Asiatiques* 1, 18-22.
- 1912b: “Au Pays du Diable. Excursion chez les Yézidis II. La doctrine”, *Archives Asiatiques* 2, 74-79.

- 1912c: “Au Pays du Diable. Excursion chez les Yézidis III. Le sanctuaire”, *Archives Asiatiques* 4, 157-161.
- 1912d: “Le Mésopotamie du Nord. Notes de voyage par S. Ximénez”, *Archives Asiatiques* 5-6, 212-220.
- 1925: *L'Asie Mineure en ruines*. Paris: Plon.